БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1971 чыл.
ДЕКАБРЬ
1
СРЕДА
№ 285 (8745).

Өртээ 2 көп.

ХҮННҮҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫЫ

Техниканы чогуур өйүнде септевес, кылган ажылдың шынары багай болур чорук кедээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн кудуладырынга салдарлыг болурун республиканың чамдык колхозтарында болгаш совхозтарында бо чылгы байдал бадыткап турар. Бо чугула ажылга удуртулга четпес болуп турарын чоокта болган хыналда тодаргай илереткен. Дөртку кварталда ниитизи-биле 568 трактор септээр турган, а кылдынганы чүгле 120. Ол ышкаш 383 андазынның чүгле 12,3 хуузу, 352 сеялканың 10,8 хуузу септеттинген.

Бир эвес ажыл-херекти боттуг удурткан, ол талазы-биле мурнакчыларның дуржулгазын нептереткен болза, көргүзүг амгызындан ыраакта бедик болур ийик. «Сельхозтехниканың» Кызыл-Мажалык салбырының мастерскаязы Барыын-Хемчик болгаш Бай-Тайга районнардан 90 трактор септээр турган, херек кырында 118 тракторну септээн. Чылдың төнчүзүнге чедир ам-даа 40 хире тракторну немей септээрин, кедээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарын эки шынарлыг белеткээрин ол коллектив хүлээнген, бир демниг ажылдап турар.

Техника септелгезиниң талазы-биле Чөөн-Хемчик болгаш Улуг-Хем районнарда байдал база багай эвес. «Сельхозтехниканың» Чадаана каттыжыышкыны — 30, Шагаан-Арыг салбыры—20 тракторну септээн. Кызыл-Мажалыкта ышкаш, мында ажылдың чедиишкини организастыг удуртулгада, кижилер-биле ажылды экижиттенинде. Социалистиг чарышты организастаарын улам экижидер дугайында СЭКП Төп Комитединиң доктаалын таныжкаш, ол талазы-биле тодаргай хемчеглерни ап, материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиннерни организастап, мурнакчыларның дуржулгазын улам калбартып турар.

Часкы хову ажылынга техника септээр мастерскаяны хынамчалыг белеткээр, белдирлер бүрүзүнге механизаторларны быжыглаар, септелгеге херектиг артык кезектер-биле хандырар айтырыг «Элегес», «Саян» совхозтарда, чамдык өске-даа ажыл-агыйларда эки тургустунган. Бир эвес колхозтар, совхозтар шупту ынчаар ажылдаан, техника септелгезинче кичээнгей салган, аңаа удуртулганы экижиткен болза, дөртку кварталда септелге планы ам барык күүсеттинген турар ийик.

Республиканың кол тараалаң районнары Таңдының, Каа-Хемниң ажыл-агыйлары ноябрьның эгезинге чедир-ле техника септелгезинче ёзулуг кирбээнин хыналда илереткен. «Тиилелге» совхозтуң машина-трактор мастерскаязы ам-даа белен эвес, а ол ажыл-агый чыл төнчүзүнге чедир 30 трактор, 20 андазын болгаш 40 сеялка септээр ужурлуг. Шак ындыг байдал «Бүрен» совхозта база илерел турар. Бо талазы-биле «Сельхозтехниканың» Кызылда каттыжыышкынының четпес ажылын айтыр херек.

«Сельхозтехниканың» районнар каттыжыышкыны болгаш салбырлары кыскы-кышкы септелгеге белеткелин колдуунда доосхан болза-даа, оларның чамдыктары амгы үеде долу күш-биле ажылдавайн турар. Моон чижээнге Тес-Хемде, Бии-Хемде болгаш Кызылда байдалдарны көргүзүп болур. Ооң кол чылдагааны күш-ажылды организастаарын багай тургусканында, ажылдың темпизи, продукцияның эки шынары дээш демиселдиң кошкаанда, үндүрген шиитпирниң, алган хүлээлгениң күүселдезин четпес организастап турарында.

Хүннүң чугула айтырыы — техника септелгезин үнелеп, ооң амгы үеде онза хожудап турарын көргеш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели чоокта чаа тодаргай хемчеглерни айыткан доктаалды хүлээп алган, тракторларның, кедээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарының районнар аайы-биле септелге графигин бадылаан. Республиканың Кедээ ажыл-агый министерствозу, «Сельхозтехника» каттыжыышкыны, ылаңгыя районнар, ооң кедээ ажыл-агый эргелелдери, колхоз, совхоз бүрүзү боттуг хемчеглерни дарый алыр ужурлуг.

Техника септелгезиниң графигин чүгле колхозтар, совхозтар аайы-биле эвес, цех, бригада, харын септекчи бүрүзүнге чедир тургузары, ооң күүселдезин хынаары чугула. Мурнакчы механизаторларны киириштирбишаан, ажыл-агый бүрүзүнге септелгениң шынарын көөр комиссияны тургузар, ооң ажылын партия организациязы, кедээ Совет боттуг удуртур, негээр хүлээлгелиг.

Ажыл-агыйларда болгаш «Сельхозтехникада» мастерскаяларның ажылын экижидер, чедир кылдынмаан чүүлдерни дарый четчелээр, ажыл-ишке таарымчалыг байдалды тургузар, күш-ажылды организастаарын экижидер херек. Коллектив, ылаңгыя мастерская бүрүзүнге көргүзүг самбыразын тургузар, хана парлалгазын доктаамал үндүрер, кижилерни ажыл-ишче улам сорук киирип турар кеску агитацияның өске-даа хевирлерин организастаар, социалистиг чарышты чер болганга үре-түңнелдиг калбартыр херек.

Тываның тараажылары, бүгү чуртта ышкаш, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин боттандырары дээш сорукттуг ажылдап турар. Тараа барда эът-даа, сүт-даа болур, бистиң бүгү чедиишкиннеривис оон улуг хамааржыр дээрзин олар эки билир.

КҮҮСКОМНАР ДАРГАЛАРЫНЫҢ СЕМИНАРЫ

Дүүн Кызылга Политчырыдыышкын бажыңынга Тыва АССР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының кедээ, суур болгаш хоорай Советтериниң күүскомнарының даргаларының дөрт хүннүг семинары эгелээн. Ону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели организастаан.

Семинарны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. Ш. Долчаңмаа эге сөс-биле ажыткан.

Ооң соонда Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы В. Е. Серяков — «СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлеринге үндезилээш чер-чер Советтериниң сорулгаларының дугайында» лекция кылган.

СЭКП Тыва обкомунуң лектору И. П. Соболевтиң «Делегей байдалының дугайында», республиканың саң министрин оралакчызы Ф. И. Килиниң «Кедээ болгаш суур Советтериниң бюджет-саң-хөө ажыл-чорудулгазын организастаары» деп лекцияларын болгаш Советтерниң организас-массалыг ажылының талазы-биле өске-даа лекцияларны баштайгы хүнде семинарның киржикчилеринге кылган.

Семинарда чер-чер Советтериниң күүскомнарының 57 даргазы болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Министрлер Чөвүлелиниң харысалгалыг ажылдакчылары киржип турар.

К. ДАНЗЫН-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң оргкилдизиниң инструктору.

Эрзин район эмнелгезинде херээженнер эмчизи Бөмбүрүк Ижиевна Эренчин 1972 чаа чылдың парлалга чагыдылгазын коллективинге дыка эки организастаан. Коллективтиң кижи бүрүзү чагыдылгалыг. Шупту 240 экземпляр солун, сеткүүлдү чагытканнар.

ЧУРУКТА: эмчи Бөмбүрүк Ижиевна Эренчин.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ДЕПУТАТ ХҮНҮ

Хайыраканда кедээ Совединиң даргазы Ө. Сат депутаттарының ажыл-чорудулгазының дугайында дыңнадыгны чоокта чаа болган депутат хүнүнге кылган.

Кедээ Советтиң депутаттары колдуунда боттарының округтарында соңгукчулар-биле багай эвес ажылдап турарын аңаа демдеглээн. Депутаттар Монгуш Борат-оол, Маны Долаан, Ондар Буян эки ажылдап турар.

Депутаттар Ондар Буян, Монгуш Алдын-кыс, Монгуш Отук-оол олар боттарының ажыл-чорудулгазының дуржулгазын чугаалаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сески чыыжының үшкү сессиязының материалдарын СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта партия комитединиң секретары А. Ондар депутаттарга таныштырган.

С. МОНГУШ.
Чөөн-Хемчик район.

Төлептиг күш-ажыл-биле харылаар бис

ПАРТИЯНЫҢ ПЛАНЫН — АМЫДЫРАЛЧЕ

Улуг-Хем үлетпүр ыяш ажыл-агый чериниң коллективи бистиң партияның Төп Комитединиң ноябрь Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сески чыыжының үшкү сессиязының материалдары-биле улуг сонуургалдыг номчуп таныжыкан.

Сессияның материалдарында бүгү совет улустуң, өг-бүле бүрүзүнүң чаагай байдалын моон соңгаар экижидерин Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бирги черге чүүлү кылдыр санап турары көнчүг өөрүнчүг-дүр.

Партия, чазактың ол улуг сагыш салыышкынынга бис боттарывыстың күш-ажылывыс-биле харылаар бис.

Бистиң бүдүрүлге ноябрь айның продукция сайгарарының планын хуусаа бетинде 100,5 хуу күүсеткен. Амгы үеде коллективтиң ажыл-ишчилери тоску беш чылдың баштайгы чылының планын хуусаа бетинде күүседир дээш шалыпкын ажылдап турар.

В. САГАН-ООЛ,
ыяш пегиниң ажылчыны.

Шалыпчының сөзү

Ооң хар-назыны улгатса-даа, ам-даа ажылга чиик-кашпагай. Аадан бирлезе-даа, пенсиялап дыштанырын бодавайн, ынак ажылын уламчылавышаан. 14 чыл бурунгаар Хову-Аксынга кобальт комбинадының тудуу эгелээри билек хоочун тудугжу Сат Куваажик тайгага ыяш белеткелинге ажылдай берген. Ол ажылды ооң билири-даа аажок турган.

Чоорту комбинаттың тудуу калбарган тудум, Хову-Аксы база өзүп сайзырап орган. Тудуг хөгжээн суурга материалдар хөй херечлеттинип эгелээн. Суурга үлетпүр бүдүрүлгелер комбинадының участогун база организастаан. Ук комбинат тудуг ыяжы белеткээр участокту, ону дилдирип белеткээр, чазаныр, бетон хозуг кылыр цехтерлиг болган. Ыяш белеткээр участоктуң коллективинден дыка хөй кижилер хоочун ажылчын Сат Номчанович Куваажиктиң арга-дуржулгазын өөренип ап, күш-ажылчы дадыгылышкынга ооң үлегерин эдерип турган.

Арга-арыг ишчиниң амыдыралын эки билир мастер тудуг кылырынга таарымчалыг, бызыг, узун суук эки ыяштарны дораан-на тодарадыптар. Участоктуң ыяш белеткээр участогунуң девискээрин тодарадыр, солуур дээнде, специалистер Сат Номчановичиниң санал-оналын база дыңнаар.

Ол черле чүвениң хөлүн часпас, ол кавының арга-арыг делгемнерин-даа эки билир. Чоон, узун хөңү үнүүг бызыг кызыл дыттар кайда хойул, чычнак, чадапылгага тааржыр ыяштыг чер кайдал деп, айтырытга ол черле торулбас.

Ыяш белеткели амгы үеде, шаандагызынга бодаарга, механизастаттынган, аңаа кижи бергедээр чүве чок ышкаш. Ынчалза-даа ыяштың үнгезин, чериниң байдалын бодап турган ужурары, ооң ужар уун билип, аваангыр, тудунгур болуру чугула. Ужурган ыяшты арыгдан акталдыр үндүр сөөртүрүн, ону херектелл аайы-биле шын кезип белеткээш, чүдүрүп чорударын-даа Сат Куваажик эки билир. Ынчангаш ооң сүмези аныяктарга дыка ажыктыг болуп турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының бадылааны тоску беш чыл планының дугайында материалдар-биле участоктуң ажыл-ишчилери таныжып, боттарының мурнунда сорулгаларны тодарадып турда Сат Номчановичиниң чугаалааны болза:

— Бистер ышкаш бөдүүн кижилерниң амыдырал-чурталгазын экижидер дээш нам, чазаавыс яа сагыш салып, ук сорулганы чедип алыр дээш кижи бүрүзү кызымак ажылдаары чугула дээн-дир. Ынчангаш беш чылдың салым-хуузу бистиң, бис ышкаш ажылчыннарның үре-түңнелдиг, бүдүрүмчелиг ажылдаарындан хамааржыр-дыр. Ындыг болганда улам кужениишкинниг, демниг ажылдаалыңар —деп, өөрүп кыйгырган. Ону ыяш белеткекчилери чүүлдүгзүнүп хүлээп алган.

В. БАДЫЖЫК.
Хову-Аксы суур.

Н. В. ПОДГОРНЫЙ МУХАММЕД АБДЕЛЬ КАДЕР ХАТЕМНИ ХҮЛЭЭП АЛГАН

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **Н. В. Подгорный** Египет Араб Республиканың Премьер-министриниң оралакчызы, культура болгаш информация министри **Мухаммед Абдель Кадер Хатемни** ноябрь 29-та Кремльге хүлээп алган.

Чылыг эп-найыралчы байдалга болуп эрткен беседага ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Телевидение болгаш радиодамчыдылга талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы **С. Г. Лапин**, Совет Эвилелиниң Египет Араб Республикада элчини **В. М. Виноградов**, а ол ышкаш ЕАР-ның ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреттирген **М. В. Хегази** олар киришкеннер.

(СЭТА).

А. Н. КОСЫГИН АМЕРИК САДЫГ-ҮЛЕТПҮР ЭЭЛЕРИ-БИЛЕ БЕСЕДАЛАШКАН

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **А. Н. Косыгин** АКШ-тың эң улуг компанияларының болгаш корпорацияларының бөлүк удуртукчуларын ноябрь 29-та Кремльге хүлээп алган. Олар совет министерстволарының, организацияларының болгаш бүдүрүлгелерниң төлээлекчилери-биле «төгерик стол артынга» ужуражып, совет-америк экономиктиг харылзааларны хөгжүдериниң аргаларын чугаалажып көөр дээш келгеннер.

Барыын Европаның элээн каш фирмаларының, «Бизнес интернэшнл» дээр америк корпорацияның кежигүннериниң төлээлекчилери ужуражыышкынга база киришкеннер.

„КОСМОС-458“ — УЖУДУУШКУНДА

1971 чылдың ноябрь 29-та Совет Эвилели Черниң кылымал спутниги — «Космос-458»-тиң ээлчеглиг салып үндүрүүшкүнүн кылган. 1962 чылдың март 16-да СЭТА-ның чарлааны программа ёзугаар космос делгемин шинчилээрин ургулчулаар эртем аппаратуразын спутникте тургускан.

Спутниктиң аппаратуразы чогумчалыг ажылдап турар. Башкарылга-санаалга төвү кээп турар медээлерни ажылдап кылып турар.

(СЭТА).

Л. И. БРЕЖНЕВ В. ШЕЕЛЬДИ ХҮЛЭЭП АЛГАН

ГФР-ниң Совет Эвилелинде чорып турар оралакчы канцлери болгаш даштыкы херектер министри **В. Шеельди** СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары **Л. И. Брежнев** ноябрь 29-та хүлээп алган. Беседа үезинде ССРЭ биле ГФР-ниң аразында харылзааларның кол-кол айтырыгларының болгаш 1970 чылдың август 12-деги керээни Совет Эвилелинге болгаш ГФР-ге күштүг болдуруп бадылаары-биле холбаштыр ол харылзааларны улам хөгжүдериниң перспективаларының талазы-биле санал-онал солушкан. Ол ышкаш делегейниң чамдык чугула айтырыгларын база көрген.

Эп-найыралчы ёзу-биле боop эрткен беседага киришкеннер: совет талададан — ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри **А. А. Громыко** болгаш ССРЭ-ниң ГФР-де элчини **В. М. Фалин**; барыын-герман талададан — ГФР-ниң ССРЭ-де элчини **Х. Аллардт**, ГФР-ниң ДХМ-ниң политиктиг эргелелиниң начальниги **Б. Фон Штаден** болгаш ГФР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң чөвүлекчизи **А. Майер-Ландрут.**

А. Н. КОСЫГИННИН В. ШЕЕЛЬ-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **А. Н. Косыгин** ГФР-ниң оралакчы канцлери болгаш даштыкы херектер министри **В. Шеельди** ноябрь 29-та Кремльге хүлээп алган.

Бот-боттарының билчириниң байдалынга боop эрткен беседа үезинде ийи талалыг харылзааларны улам калбартырының айтырыгларын, а ол ышкаш ийи талага сонуургалдыг боop турар Европаның болгаш делегейниң өске-даа айтырыгларын чугаалажып көрген.

Беседага киришкеннер: совет талададан — ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри **А. А. Громыко**, Совет Эвилелиниң ГФР-де элчини **В. М. Фалин**, ССРЭ-ниң ДХМ коллегия кежигүнү **А. П. Бондаренко**: ГФР-ниң талазындан—ГФР-ниң ССРЭ-де элчини **Х. Аллардт**, ГФР-ниң ДХМ-ниң политиктиг эргелелиниң начальниги **Б. Фон Штаден** ГФР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң чөвүлекчизи **А. Майер-Ландрут.**

(СЭТА).

ТЫВАНЫҢ делгемнеринде

АЖЫЛДААРЫНГА, ЧУРТТААРЫНГА ТААРЫМЧАЛЫГ

Районнуң колхозтар болгаш совхозтар удуртукчуларының, хойжуларының семинары «Революцияның чалбыыжы» колхозка болуп эрткен. Ооң кол сорулгазы ээлчеглиг кадатче шилчээн хойжуларның арга-дуржулгазын өөренип көрүп, ону ажыглаары болур.

«Революцияның чалбыыжы» колхозтуң даргазы Ю. Чихачев, ээлчеглиг кадатче шилчээн хойжу И. Сафонов, «Элегес» совхозтуң малчыны С. Көржең-оол олар семинарның киржикчилеринге ажылыштың байдалын таныштырып, дециплиттелиг арганың ажыктыының дугайында чугаалаан.

Колхозтуң мурнакчы хойжузу К. Чыргаланның кыштаазынга барып экскурсиялап, ээлчег-биле канчаар ажылдап турарын сонуурган көрген бис. Ында малчыннарның ажылдаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалды колхоз тургускан болду. Өг-бүлелери суурда чурттап турар. Ээлчеглиг кадатче шилчилге ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг деп чүвени бүзүреп көрдүвүс.

СЭКП Тыва обкомунуң IX пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып турарының барымдаазы ол. Бистиң совхозтуң дирекциязы бо талазы-биле база чамдык хемчеглерни ап турар.

Ондар БАЯН-ДОО,
«Тиилелге» совхозтуң хойжузу, семинарның киржикчизи.
Таңды район.

«КОММУНИЗМЧЕ ОРУК» КОЛХОЗТА

Колхозтуң № 3 хойжу бригадазының хойжулары кыштаглаашкынга багай эвес белеткенген. 462 тонна сигенни белеткээр планныг турган, 473 тоннаны белеткээн. 267 тонна сигенни кыштагларда сөөртүп чедирген.

Бригада бо чылын чүс баш төрүүр хойга онаалтыр 92 хураганны доруктургаш, дужааган.

Бригаданың ажыл-ишин мергежилдиг, дуржулгалыг Сарыг-оол Содунамович Балчык удуртуп турар. Хойжуларның мурнунда ам кол сорулга — малды кыштан хүр ажырары болур.

* * *

Ажыл-агыйның тудугжулары бо чылын багай эвес ажылдап, боттарының мурнунга салдынган планныг сорулгаларын чогуур үезинде күүседип турар. Олар дөрт өг-бүле чурттаар ийи бажыңны ажыглалга киирген. Ам бо хүннерде ийи өг-бүле чурттаар ийи бажыңның тудуун доозуп турар. Ол ышкаш 500-500 хой кирер ийи кажааны, ийи хураган кажаазын туткан, 22 тонна чугайны өрттеткен, 15 муң туүйбуну кылган.

Эрги пилорамага немей чаа пилораманы тургускан, ынчангаш дилиг материалдарының бо чылгы планын ажыр күүсеткен.

Тудугжу бригадада пилорамщик Сайын Хунатай, ыяш ужурукчузу Дания Арагаш, бызаңчылар Хунай-оол Дамба, Кыргыс Соруктут дээш өскелер-даа эки ажылы дээш өөрүнүң макталын чаалап алган. Колхозтуң тудугжулар бригадазын Эртине Бактыкович Чооду мергежилдиг удуртуп турар.

О. ХӨВЕҢМЕЙ.
Эрзин район.

СЕПТЕЛГЕ КИДИН ТҮЛҮК

Кызыл-Мажалыктың «Сельхозтехника» каттыжыышкынының механизаторлары келир чылдың тарылгазынга ажылдаар техника септелгезин шалыпкын чорудуп турар.

Коллектив 1971 чылда тракторлар болгаш автомашиналар септээриниң чыл планын ийи ай бурунгаар күүсеткеш, пландан ажыр он бир тракторну мастерскайдан септеп үндүрген. Септекчилер декабрьның төнчүзүнге чедир 40 тракторну пландан ажыр септээр деп хүлээнген.

«Сельхозтехника» каттыжыышкынының партия, профэвилел организациялары септекчилерниң ортузунга күш-ажылды эки организастап, социалистиг чарыштың түңнелин он беш хонгаш-ла үндүргеш, мурнакчыларны шаңнап мактап турар. Ажыл-агыйның удуртукчулары септекчилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургускан.

Септелге мастерскаязының цехтер аразында социалистиг чарыш калбарган. Бо хүннерде Бири Ооржактың удуртканы мотор цеги чарыштың мурнуку одуруунда кирген. Оларның кылган чүүлдерин комиссия эки шынарлыг деп хүлээп ап турар.

Техника септелгезинде мурнакчылар хөй. «Чыраа-Бажы» совхозтан келген септекчилер Монгуш Киим-оол, Монгуш Дөртен-оол, Монгуш Элбек-оол олар мурнакчыларның одуруунда кирген.

К. ХЕРТЕК.

* * *

Тоску беш чылдың ийиги чылының часкы хову ажылдарын чорударынга бүгү талалыг белеткелдиг ужуражыр дээш Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң механизаторлары шудургу ажылдап турар.

Ажыл-ишчилер техника септелгезин шалыпкын чорудуп эгелээн. Дөртку кварталдың эрткен үезинде 52 сеялканы, 30 илииргени, 3 илчирбелиг тракторну белеткээн. Ажылдың амгы байдалындан алгаш санап көөрге, квартал планын ажыр күүседип болурунуң долу аргалары бар.

Трактор болгаш кедээ ажыл-агый машиналарын эки шынарлыг септээр дээш социалистиг чарыш механизаторларның ортузунда калбарган. Ооң мурнуку одуруунда моторист Николай Овчарев, дарган Дмитрий Абарин, токарь Семен Никифоров олар кирген.

В. НИКОЛАЕВ.

ӨЛҮК КӨВҮДЭЭН

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Тоску беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалгазын чедиишкинниг күүседир дээш «Хемчик» күрээнныыртывыш ажыл-агый чериниң аңчылары шудургу ажылдаан.

Бо чылын ажыл-агый 36 муң рубльдиң өлүүн күрүнеге дужаар онаалгазын хуусаа бетинде 45 муң рубль кылдыр ажыр күүсеткен.

Аңчыларның олча-омактыг болганы, дирекция чериниң сагыш салыышкынының, дуржулгалыг эштерни олче хаара тутканының болгаш социалистиг чарышты дээштиг организастааның ачызында боттанган. Тайгаларның кол тывыштыг черлеринде аңчылар чурттаар 18 бажыңчыгашты кылган. Ында азыг-чемни, ок-чемзекти, керосинни чогуур үезинде чедирген, ойнаар херекселдер бар.

Ажыл-агый бодунуң штаттыг 40 аңчызындан аңгыда өлүк тывыжынга хандыкшылдыг 400 ажыг кижини хаара туткан. Олар планныг онаалганы боттандырарынга бичеэвес күш-ажылчы салыышкынын киирген.

Ооржак Давааның удуртканы алды кижи составтыг звено амдызында «Хемчиктиң» аңчыларының аразында чарыштың бирги черинде чорут турар. Өлүк тывыкчылары баштайгы аңнаашкында 28 киштиң белеткел черинге дужааан. Звено кежигүннери чоокта чаа ийиги аңнаашкындан ээп келген. Бо удаада оларның тывыжы элбек болган, 63 киш, 564 дииң кежин хүлээдип берген. Күрээнныыртывыш ажыл-агый чериниң аңчыларындан Ооржак Дажының тыпкан өлүү өскелерден хөй. Дуржулгалыг аңчы 22 киштиң, 150 дииңни болгаш өске-даа өлүктү дужааган.

«Хемчиктиң» аңчылары күш-ажылчы чедиишкиннеринге доктаавайн, харын улам хөй киш, дииң кештериң болгаш өске-даа аңнарны өлүргеш, күрүнеге дужаар сорулганы салган ажылдап турар. Ажыл-агыйның штаттыг 30 аңчызы тывыш ажылын уламчылаары-биле тайгаларже база катап аңнап чоруткан.

Х. АЛАШ-ООЛ.

В. Шеельдиң парлалга конференциязы

ГФР-ниң Совет Эвилелинде чорып турар оралакчы канцлери болгаш даштыкы херектер министри В. Шеель ноябрь 29-та ГФР-ниң Москвада элчин черинге совет болгаш даштыкы журналистерге парлалга конференциязын кылган.

В. Шеель бодунуң ССРЭ-ге амгы бо аян-чоруунуң үезинде Совет Эвилелиниң культурлуг болгаш экономиктиг амыдыралы биле таныжып, Ленинградтың элээн каш бүдүрүлгелеринге чорааның чугаалаан. Москвага ону СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары **Л. И. Брежнев**, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **А. Н. Косыгин** хүлээп алган болгаш ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри **А. А. Громыко**-биле база чугаалашкан. Ол бүгү беседаларга эң калбак айтырыгларны көрген болгаш ССРЭ биле ГФР-ниң аразынга харылзааларны улам калбартырының, а ол ышкаш Европаның болгаш делегейниң талазы-биле ийи таланың сонуурган турары өске-даа айтырыгларын көргенин В. Шеель демдеглээн.

ГФР-ниң оралакчы канцлери болгаш даштыкы херектер министри Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга айтырыгларының талазы-биле ниити-европа — чөвүлел хуралын чыылдырарынга чүүлдүгзүнген.

(СЭТА).

СОВЕТТЕРНИҢ КҮЖҮ—ЧОН-БИЛЕ ХАРЫЛЗААДА

Советтер болгаш амыдырал

Советтер — ёзулуг улусчу эрге-чагырганың органнары. Коммунистиг тургузуушкунга оларның ролюнуң бедээнин бистиң кодээ Советтеривистиң ажылындан чижек кылдыр көргүзүп болур.

Чер-чер Советтерниң болгаш оларның күүскомнарының ажылын удуртурунуң, оларның бүгү ажыл-ижиниң деңнелин бедидериниң, боттарының мурнунда сорулгаларны чедиишкиннинг күүседиринче күштүг мобилизастаарының эң-не дээштиг аргазы социалистиг чарыш болур. Ажылчы чоннарның идепкейин көдүрүп, курлавырларны илередип, организас-массалыг ажылды ол сайзыраңгайжытпышаан, ажыл-агый сорулгаларын шиитпирлээри-биле ону холбаштырып турар.

«Социалистиг чарышты организастаарын улам экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы Советтерниң ажылын сайзыраңгайжыдарынга база улуг ужур-дузалыг. Ол доктаалды бистиң районга 85 кезек черге эрткилээн хуралдарга 4 муң хире кижи таныштырган болгаш изии-биле деткээн.

Партияның ол чугула документизин болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо чылдың апрельде үндүрген доктаалын күүседир дээш социалистиг чарышка районнуң кодээ Советтериниң хөй кезии идепкейлиг киржип келген. Республиканың кодээ Советтериниң социалистиг чарыжының негелделерин район болгаш кодээ Советтерниң депутаттарынга таныштырган, социалистиг чарышты түңнээр талазы-биле район комиссиязын тургускан. Ол чарыштың негелделеринде ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң, чоннуң амыдырал, садыг болгаш медицина хандырылгазының, чуртталга-коммунал тудуунуң, чаагайжыдылганың, бюджет саң-хөөнүң болгаш организас-массалыг ажылдың талазы-биле улуг сорулгаларны айыткан.

Чарышты бистиң районнуң кодээ Советтеринде канчаар организастаанныл? Социалистиг хүлээлгелер күүселдезин район болгаш кодээ Советтерниң күүском хуралдарынга доктаамал дыңнап турар. Чижээ, бо чылдың март айда кодээ Советтерниң социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрер дугайын, сентябрьда—Ишкин кодээ Советтиң ажылының, октябрьда—Хайыракан кодээ Советте чарыштың чорууп турарының дугайында айтырыгларны райкүүскомнуң хуралынга чугаалашкан.

Тус-тус кодээ Советтерниң арызында база оларның девискээрлеринде ажыл-агыйларның арызында чарышты организастаан. Ажыл-херектиң түңнелдерин деңнештирип көөрүнге ооң ужур-дузазы улуг боор турар.

Социалистиг чарыштың негелдезин ёзугаар районда кодээ Совет бүрүзү социалистиг хүлээлгелерни алгаш, нийти хуралдарга чугаалажып көрген. Хойжулар, саанчылар, механизаторлар хууда социалистиг хүлээлгелерни алган ажылдап турар. Херээженнер чөвүлелдерин, агитквартираларны, улусчу дружиналарны болгаш өске-даа хөй-нийти организацияларын база чарышче хаара туткан.

Хайыракан, Шеми, Алдан-Маадыр, Ишкин кодээ Советтерниң күүскомнарының ажылының дуржулгазы баян. «Ажылчы чоннар депутаттарының кодээ болгаш суур Совединиң дугайында» Хоойлуга дүүштүр тургускан бистиң республиканың кодээ болгаш суур Советтериниң социалистиг чарыжында айыткан негелделерни күүседир талазы-биле көскү түңнелдерни олар чедип ап турар. Бо Советтерниң девискээрлеринде ажыл-агыйларның күш-ажылчы көргүзүглери бедик, чоннуң культура-амыдыралының байдалы чогуур деңнелде тургустунган.

Алдан-Маадыр кодээ Совет (күүскомунуң даргазы Ч. Ооржак) кодээ Советтер арызында социалистиг чарышка бо хүннерде эң-не дээре көргүзүглерлиг ажылдап турар. Советтиң күүскому, 31 депутады, доктаамал комиссиялары «Алдан-Маадыр» совхозтуң планныг онаалгаларын күүседиринге, чоннуң культуразын болгаш амыдыралын экижидеринге идепкейлиг дузаны чедирип келген. Ылаңгыя бо чылын оруктар септелгезинче, чаагайжыдылгаже чонну идепкейлиг организастаан. Алдан-маадыржылар бо чылын 1000 ажыг дөс ыяшты олурткан, 14 кудукту септээн болгаш оларның ийизин ажыглалга киирген, 1200 метр хемчээлдиг кол кудумчуну грейдер-биле дескилээн. Массалыг воскресникти үш удаа организастаан. Бо ажылга Советтиң чаагайжыдылга талазы-биле доктаамал комиссиязы биче эвес үлүүн киирген. Доктаамал комиссияларга болгаш депутаттарга, активке даянгаш, күүском улус өөредилгезиниң, чоннуң амыдырал хандырылгазының өйү келген айтырыгларын шиитпирлеп турар. Социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче чонну мобилизастап келген. Кодээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссия (даргазы Х. Монгуш) активтиң дузазынга даянгаш, мал чеми белеткээр үеде ажылдың шынарын, техника болгаш мал кажааларының септелгезин база өске-даа ажылдарны хынаан. Ооң түңнелдерин күүском хуралдарынга, сессияларга чугаалажыр айтырыгларны тургузарынга ажыглап турар. Советтиң девискээринде культура амыдыралы солун эртип турар. «Алдан-Маадыр» совхозта бот-тывынгыр уран чүүл коллективи чоокта чаа эрткен район көрүлдезинге ийиги черни ээлээн.

Алдан-Маадыр кодээ Советтиң девискээринде суурларда кудумчу болгаш квартал комитеттерниң арызында чарышты дээштиг организастаан. Ооң түңнелдерин квартал санында үндүрүп, тиилекчилерге шилчиир Кызыл туктарны тыпсып турар. Районда дээре ажылдыг деп үнелелди алган А. Ондарның удуртканы херээженнер чөвүлели-биле болгаш өске-даа хөй-нийти организациялары-биле кодээ Совет бир демниг ажылдап турар.

Социалистиг чарыш районнуң бүгү кодээ Советтериниң ажылының деңнелин бедидип турар дээрзин түңнелинде айытса чогуур. Улам идепкейлиг, тывынгыр ёзу-биле ажылдап, соңгукчуларның бедик идегелин ажыл-херек-биле бадыткаарын бистиң районда Советтерниң депутаттары боттарының ажылының чугула чүүлү кылдыр көрүп турар.

«Ажылчы чоннар депутаттарының районнар болгаш хоорайлар Советтериниң ажылын улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның бо чылдың мартта хүлээп алган доктаалы, «Ажылчы чоннар депутаттарының район Советтериниң кол эргелериниң болгаш хүлээлгелериниң дугайында», «Ажылчы чоннар депутаттарының хоорай болгаш хоорайларда район Советтериниң кол эргелериниң болгаш хүлээлгелериниң дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң бо чылдың март айда үндүрген Чарлыктары чер-черде эрге-чагырга органнарының хөй талалыг ажыл-чорудулгага эргелерин улам калбарткан. Ол улуг сагыш салыышкынга сорук киргеш, Советтер чон-биле харылзааны улам быжыглаар, ажылды бедик деңнелче көдүрер дээш боттарының ажылында четпестерден чогуур түңнелди үндүрүп ажылдап турар.

Ылаңгыя Чадаана, Теве-Хая, Баян-Тала кодээ Советтерде социалистиг чарышты организастааны ам-даа куду деңнелде дээрзин чугаалаар херек. Ынчангаш оларның ажылында улуг четпестер бар. Бо Советтерниң девискээринде ажыл-агыйларда малдың өлүп хораар чоруу база бар, чер ажылының культуразы чавыс, чаагайжыдылга ажылдарын кошкак организастаан. Оларның организакчы ролюн бедидер дээш практиктиг дузаны чедирер апаар бис.

Бо ажыл-агый чылын чедиишкиннинг доозары районнуң ажыл-ишчилериниң мурнунда бир кол сорулга боор турар. Район үлетпүр продукциязын сайгарарының, күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарының талазы-биле бо чылдың эрткен айларының планнарын күүсеткен. Дужут ажаалдазын чедиишкиннинг чоруткан болгаш күрүнеге пландан ажыр тараа саткан «Алдан-Маадыр» совхоз РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун быжы-биле тудуп турар.

Чыл төнчүзүнге чедир 210 тонна сүттү, 535 тонна эътти садар сорулга-биле районнуң ажыл-ишчилери күжениишкиннинг ажылдап турар. Малчыннарга болгаш нийтиниң малынга таарымчалыг байдалдарны тургузар, кыштаглаашкынны чер-черге хүр эрттирер талазы-биле ажылды холга алыры Советтерниң соңгаарлаттынмас чугула херээ боор турар.

Б. ЧЮДЮК,
Ажылчы чоннар депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң күүскомунуң даргазы.

Дуржулгалыг кижилер

Күзээнин четкен

Бай-Тайга районга амыдырал-хандырылга комбинадын тургусканда бээр каш чыл эрткен. Бо кыска хуусаада комбинаттың ажылдакчылары чоннуң хереглелин хандырары-биле улуг ажылдарны кылгылаан. Ылаңгыя комбинаттың Кызыл-Даг суурда салбырының даараныкчызы Тана Байыр-ооловна Ойдуп бодунуң ак сеткилдиг, шудургу күш-ажылы-биле чоннуң хүндүткелин чаалап алган. Ол даараныр талазы-биле тускай эртем-өөредилге дооспаан-даа болза, ооң даараан хептери аян, хевир, шынар-даа талазы-биле улуг мастерлерден дудак чок болур.

Кажандан бээр даараныр черге ажылдап эгелээнин оон сонуургап айтырдым.

— Оон бээр он алды чыл эрти. 1955 чылда Өвүрнүң Хандагайты суурга даараныр мастерская ажыткан. Аңаа даараныкчылап эгелээн мен —деп, ол чугаалады.

— Даараныкчының тускай эртемин дооспаан хиреңерде канчап мергежилдиг уран шевер апарган силер, Байыр-ооловна?—деп чугаа эредим.

Тана Байыр-ооловна кезек боданып ора, чугаазын уламчылады. Ооң чугаазын номчукчуларга ол-ла хевээр дамчыттым:

— Бир-ле дугаар даараныр эгелээн хүнүм меңээ уттундурбас. Ынчап тос харлыг турдум. Аалывыс Саамчыыр деп черге турган чүве. Чайын үргүлчү-ле идик чок хөй кадарар мен. Бир-ле катап чиик идик даарап алыр-дыр деп бодал-биле авамның барбазының чымчак аксын кезип алгаш, хөй кадарып чорупкан мен. Черге баргаш, чымчак хөм идиктиң хевирин бодап, кезип оргаш арай деп идикчигешти даарап алдым. Өөрүүрүм-даа хөлчок. Аал чоогунга келгеш, идиимни чажырып каар турган мен. Бир-ле катап, хайлыг чүве ийик, идиимни уттупкаш, аалга кедип алгаш келген болдум. Авам ону көрүп кааш, барба аксы дээш меңээ элээн ажынып чоруй, идиктеримни ужулдуруп алгаш, аңдара-дүңдере туткулааш, менче, хорадаан, кээргээн-даа ышкаш көрүп тур. А мен кортканымдан сириңейнип ыыт чок тур мен, а авам менче көргеш, даараан идииң шору-ла чүве-дир, ынчалза-даа бүдүүлүг эт үреп каапың багай-дыр, ада-иезинден айтырып алыр ышкажыгай, уруум дээрге, хүлүмзүрүй каапкаш, ам ындыг чүве кылбас мен, авай деп, аяар чугааладым.

1943 чыл үезинде ачам Кызылдан биеке орус хептер садып экелген чүве. Дыка-ла чарашсынган мен. Элеп каарга кончуг-ла хомудадым. Ону соп алгаш, аңаа хеп быжып алгаш, авамның чөпшээрели-биле даарадым. Түңнели шору болган, улус мени мактаар-даа турду. Сөөлзүреди улус меңээ чагыг кылып, даарадып ап турдулар.

Ооң соонда даараныр черге ажылдаары-биле билдириишкин бижидим. Хүлээп алганнар. Ол мастерскаяга чүве даараарынга чоорту өөренип бердим. Оон эгелээш-ле бо хүннерге чедир даараныырынга сонуургалдыг ажылдап чор мен.

«Сураанын тывар, күзээнин чедип алыр» деп чугаада утка-ла бар. Ам ол даараныырынга мастер апарган, аныяктарны бодунуң мергежилинге өөредип турар. Ооң бодунуң мергежилинге ынаан, күш-ажылга хандыкшылын чүгле кады ажылдап турар эш-өөрү билир эвес, а районнуң улуг, биче кижилери эки билир апарган.

Бодунга алган социалистиг хүлээлгезин чедиишкиннинг күүсеткени дээш, 1967 чылда «Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы» деп хүндүлүг атты чедип алган, а ооң херээнде Ленинчи юбилей медалы чайынналып чоруур. Бо чылын, ооң даараан тыва национал тонун болгаш бөргүн, Москвага РСФСР-ниң автономнуг республикаларының чурукчуларының ажылдарының делгелгезинге киирген. РСФСР-ниң культура Министерствозу болгаш чурукчулар Эвилели ол ажылды бедик-биле үнелеп, «РСФСР-ниң автономнуг республикаларының чурукчуларының ажылдарынга киришкени дээш» деп, тураскаал медаль-биле шаңнаан.

Тоску беш чылдың баштайгы чылының квартал санында ол тиилекчи болуп, үшкү кварталда база-ла хүн нормазын 120—130 хуу күүседип келгеш, тиилекчи болбушаан, районнуң Хүндүлел самбыразында кирген.

Ол чүгле даараныкчы эвес, хөй-нийтичи — кодээ Советтиң депутады, херээженнер чөвүлелиниң болгаш төрелдер комитединиң кежигүнү, сес уругларның иези. Агитквартирада съезд материалдарын өөредип турар.

Уругларының кижизидилгези дээш Ойдуптар сагыш-човангыр улус. Оларның уруглары уран чүүлге база-ла сонуургалдыг. Улуг оглу Сергей баяннаар, ам Өвүрде шериг комиссарының оралакчызы, улуг уруу Сайдай кижи эмчизи, үшкүзү Николай—Тээли ортумак школада башкы, а Михаили Свердловск хоорайда даг институдунуң дөрткү курузунда чедиишкиннинг өөренип турар, ол ыяш-биле чазанырынга ынак, Алёшазы шеригде, чолаачы, а артканнары—Саша, Орлан, Света Кызыл-Даг ортумак школада өөренип турарлар. Олардан Саша чонар даш-биле чүве чазаарынга ынакшылдыг. Ол эрткен чылын чонар даш-биле чүве чазааш өөреникчилерниң уран чүүл көрүлдезинге шылгараан, халас путёвка-биле Москва четкен.

Х. КАРА-ООЛ.

Бай-Тайга район.

Беш чылды—кыска хуусаада

ЧАРЖЫР

Ноябрьның ортан үезинде, Барыын-Хемчикке баштайгы хар чаап турган хүннерде чүве. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады С. Б. Сендажы ээлчеглиг сессияның ажылынга киржир дээш Москваже ужуп чорупкан.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде ооң удуртуп турар бызаңчы-бетонщиктер бригадазынга чедип келиримге, эртенгиниң сес шактан каш-ла минута ажа дүжүп турада-даа, ажыл түлүктей берген болду. Хар бысканнавышаан, ындазында соогу аажок. «ЗИЛ» маркалыг, чүъгүн боду дүжүрер машина чеде хонуп келгеш, долу бетон ээлдириг чүъгүн бичежек кранның ускууштарынче төге берди. Бетон хана дескилеп ажылдаан бөлүк ажылчыннарның арызындан ажылчын хептиг, бежен хар иштинде эр кижи меңээ уткуй кылаштап келгеш, мендилешкеш, кранче айтып, хомудап чугаалады:

— Бо «К-61» маркалыг кран чүгле 5 тонна чүъкту көдүргеш, 4—5-ле метр черге чедирер чолдак сумуннуг, чөгенчиг бичии кран-дыр ийин бо, дунмам. Оон шала улуг болган болза, ажылывыс улам бүдүрүкчүлүг болур ийик.

Депутат-бригадир чокта, ооң бригадазының ажылын башкарып турар хоочун тудугжу Очур Санаевич Арапай ол болду. Даг-дүгү арыглаар фабрикалыг комбинатты маңаа тудуп эгелээн 1958 чылда ол аңаа ажылдап эгелээн, ам бригадазының эң хоочун ажылчыны. Ынчангаш ажылдың темпизинден, ооң шынарындан планныг даалгаларның канчаар күүсеттинерин ол дуржулгазындан билир.

Бригада ам комбинаттың ерт депозунуң тудуунуң таваан салып ажылдап турары бо-дур. Орга үш хүн ажылдаан. Хүнде 30 кубометр бетонну кудар турган, бригада ол нормазын 35—40 чедирип, чаа тудугга келген баштайгы хүнден эгелээш, нормазын бүзүреддии-биле бүрүн болгаш ажыр күүседип эгелээн. Ол база таварылга эвес-тир, чүге дээрге олар эргелелдиң № 1 участогунуң бүгү беш бригадаларының ортузунга калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, кижи бүрүзүнүң демин каттыштырып, ажыл хүнүнүң бүгү дургузунда бүдүрүкчүлүг ажылдап чаңчыккан.

№ 1 тудуг участогунуң бригадалары даг-дүгү арыглаар фабриканың үүрмектеп-сорттаар комплекизиниң чедир кылдынмаан ажылдарын чедир кылып, электрофильтрлериниң тавактарын бетоннаар, тус-тус корпустарның девискээрлерин чаагайжыдар, соңгаларын шилдээр болгаш өске-даа хөй хемчээлдиг, үүрмек ажылдарны чедиишкиннинг кылып дооскан.

Аңаа ажылдап тургаш, С. Б. Сендажының бригадазы бо чылдың эрткен он айларында планныг ажылдарын 103 хуу күүседип, бир тудугжуга онаашпыр ажыл кылырын 112 хуу чедиргеш, эргелелдиң бригадаларының арызынга чарышка ийиги черни бүзүрелдиг ээлээн. Бызаңчы-бетонщиктер ам ажылының ол темпизин кошкатпайн, улам шапкынчыдып, тоску беш чылдың баштайгы чылында боттарынга алган хүлээлгелерин бүрүн күүседир дээш күжениишкиннинг ажылдап кирипкен.

Кызылдың тудугларында ажылдап турар, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады С. Б. Санданның дашчылар бригадазы-биле ол бригаданың чарыжының дугайын чугаалажы бээривиске, тудугжулар ол патриотчу эгелээшкинни тодаргай, тус-тус коллективтерниң боттуг ажыл, амыдыралынга сырый холбаштыр, дээштиг тургузарының чугулаазын демдеглеп ордулар. Тудугжулар эш Санданның саналын изии-биле деткээн.

Сергей Балбырович Сендажының удурткан бызаңчы-бетонщиктер бригадазының ажылдап турары № 1 тудуг участогунуң начальниги Владимир Петрович Музыка мынча диди:

— Бис бригада бүрүзүнүң ажылының түңнелин ай санында үндүрүп турар бис. Эш С. Санданның бо чылдың ноябрь 12-де үнген «Шынга» парлаан «Күш-ажылчы өөрүшкүвүс үлежиили» деп эгелиг чагаазын бригаданың тудугжулары-биле чугаалашкан бис. Чарыштың түңнелин мурнуку чылдарда ышкаш, кварталдап үндүрер болза, ажырбас. Аалдажып, ажылдың шынарын хынажып, чаржып, дуржулга солужуп ажылдаарын деткип тур бис. Ам боттуг ажыл-херекче шилчиир үе келген. Тоску беш чылдың баштайгы чылы төнүп турардыр. Ам бистиң тодаргай саналывыс: чылдың түңнелин үндүргеш, чарыштың негелделерин кады ажылдап кылгаш, ажылдап кириптер.

В. П. Музыканың чугаазын О. Арапай, И. Семис-оол, К. Баян-оол, С. Анай-оол болгаш Сергей Балбыровичиниң бригадазының өске-даа тудугжулары чүүлдүгзүнүп деткиди. Ам сорулга болза боттуг ажыл-херекче шилчиири-дир. Ийи бригаданың күш-ажылчы чарыжы «Беш чылды—кыска хуусаада» деп кыйгы-биле уламчылап турар болгаш СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларында айыткан улуг сорулгаларны амыдыралга боттандырарынга харыы болур-даа.

Ам ол бригаданың тудугжуларының дугайында каш сөс. Ында шупту он кижи бар, олар бызаңчы-бетонщиктер. 48 харлыг хоочун тудугжу Очур Санаевич Арапай азы чаа-ла 20 харлап чоруур Анай-оол Сарыг-оол ышкаш дуржулгалыг-даа, аныяк-даа тудугжулар ында бар. Оларның кижи бүрүзүнүң күзели чаңгыс: чонунга, Төрээн чуртунга бараан болур күш-ажыл кылыр.

Очур Санаевичиниң күш-ажылчы намдары Нарынның алдын уургайынга 1942 чылда эгелээн, а Анай-оолдуң бөгүн мында, төрээн Тывазының аар индустриязының баштайгыларының бирээзи — даг-дүгү бүдүрер комбинатта эгелээн. Бригаданың кежигүннери, комбинаттың бүгү ажылчыннары ышкаш, курстарда, кежээки школаларда өөренип, билиг-мергежилин бедидип турар.

— Бистиң бригадавыста база алдар-сураглыг кижилер бар. Оларның-биле кады ажылдап, республикавыстың ажылчын аңгызының одуруунга киргенимге кызыгаар чок өөрүп, чоргаарланып турар мен — деп, Сарыг-оол чугаалады.

Ооң ачазы Эдегейде уруглары-биле кады чурттап, даг-дүгү арыглаар фабрикада таңнылдап ажылдап турар. Сарыг-оол амдызында бот, ачазы-биле кады чурттап, комбинаттан дөрт километр ырак черден ажылдап кээп турар-даа болза, тудугга ажылдап келген 3 чыл ажыг үезиниң иштинде ажылга озалдап кээр, ажыл шагы үзер чоруктарны болдурбайн, ак сеткилдиг ажылдап, бригадазының мурнакчыларының арызында кирген.

— Бригадавыста политмассалыг болгаш кижизидилге ажылын эки тургускан бис, ынчангаш бистиң чедиишкиннеривистиң бир үндезини база ында болгай—деп, Очур Санаевич түңнелинде чугаалады.

Шынап-ла, ол бригадада алдар-сураглыг кижилер бар. О. Арапай эки ажылы дээш Күш-ажылдың Кызыл Туг ордени база Ленинчи юбилей медалы-биле шаңнаткан. Ооң чуруун эргелелдиң Хүндүлел самбыразында киирген. И. Семис-оол, К. Баян-оол Ленинчи юбилей медалының эдилекчилери, а бригадир Сергей Балбырович Сендажы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, Ленин орденииң болгаш өске-даа шаңналдарның эдилекчизи болуп турар.

Ажылчын алдарның боттуг үлегер-чижээ ол-дур. Ындыг бөдүүн ишчи кижилер болгаш оларның салгакчылары ажылчынның алдар-адын бедик-биле үнелеп, чонунга, Төрээн чуртунга төлептиг бараан болур дээш күжүн, билиг-мергежилин харам чок берип турар.

А. ДАРЖАА,
(«Шынның» тускай корр.).

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады С. Б. Сендажының бригадазының мурнакчылары — солагай талазындан: И. Семис-оол, К. Баян-оол, О. Арапай, С. Анай-оол, О. Содунам олар.

Авторнуң фотозу.

Бо чурукта Галина Андреенко Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинаттың электри станциязында аппараттар башкарып ажылдап турар. Ол аппараттарны мергежилдии-биле башкарып, бус генераторларының доктаамал деңдески ажылдаарын хандырып келген. Ол онаашкан ажылынга хынамчалыг, харыысалгалыг. Сөөлгү үеде станцияны арыг суг-биле хандырары экижээн.

В. БОРИСОВТУҢ фотозу.

ЧАА-ЧАА ТИИЛЕЛГЕЛЕРЖЕ

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң сөөлүнде үе хөй эрткен тудум-на, ооң чогаадыкчы идеяларының, төөгүлүг шиитпирлериниң аажок улуг ужур-дузалыы улам долу болгаш улам тодазы-биле илергейлеттинип кел чыдар. Олар бистиң нийтилеливистиң хөгжүлдезинге, делегей байдалының чорудулгазынга улам өзүлделиг салдар чедирилгезин көргүзүп турар. Съездиниң айытканы коммунистиг тургузуушкуннуң амгы үе-чадазының кайгамчык улуг программазынга хей-аът кирген совет кижилер ленинчи партияның удуртулгазы-биле чорбушаан, чаа беш чылдың баштайгы чылының онаалгаларын чедиишкиннинг күүседип турарлар. Бүгү улустуң социалистиг чарыжы миллион-миллион кижилерниң чогаадыкчы идепкейин улам бедик көдүрген, нийтилел бүдүрүлгезиниң ажыктыг чорууп улам ыңай өстүреринче углаган хөй-хөй үнелиг патриотчу эгелээшкиннерни өскүдүп үндүрген.

Политиканың бүгү-ле эң берге чүүлү, ооң бүгү уран аргазы чүдел диве, партияның хөделип турар үелериниң, ажылдап келген байдалдарының кайы бирээзиниң онзагай байдалын өөренип көөрүнде болур деп, В. И. Ленин өөредип чораан. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң ажылдап кылган экономиктиг политиказы чогум-на шак ындыг үндезинде салдынган. Улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазының кол-кол онзагай чүүлдерин: ооң аажок улуг күчүлүүн, шынар талазы-биле бедик деңнелдиин, эртем-техниктиг революцияның дүрген хөгжүлдезин, бистиң бүдүрүлгевистиң даштыкы байдал талазы-биле өскерилгезин ук политика бүгү талалыг өөренип көрүп турар. Социалистиг экономиканың амгы хемчээлдери, экономиктиг болдунар аргаларның болгаш нийтилел хереглелдериниң өскени бистиң бүгү-ле ажыл-агыйжы ажылдарывыстың деңнелин шыңгыы бедидерин, экономиканың ажыктыын боттуу-биле бедидерин бистиң бүгү-ле ажыл-агыйывысты улам дээре ажылдаар бүдүрүлге чери кылдыр хуулдурарын негеп турар дээрзин съездиге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде онзалап демдеглээн.

Партия съездизиниң ол айтышкыны-биле тудуш холбаалыг, Төп Комитеттиң сөөлгү үеде хүлээп ап тургулаан элээн каш чугула-чугула шиитпирлериниң үндезининде база-ла ол сорулга салдынган. Оларның арызындан элээн көскү черни социалистиг чарышты организастаарын улам экижидер дугайында, ажылчы чоннуң экономиктиг өөредилгезин экижидериниң дугайында, коммунистиг күш-ажыл школаларының дугайында доктаалдар ээлеп турар. Төөгүлүг сорулга улуг болгаш харыысалгалыг болган тудум, ол сорулганы шиитпирлээринге бот-тускайлаң киржиринче улам хөй кижилерни хаара тудуп киириштирер херек дээр дугайты ленинчи өөредигни барымдаалааш, массаның чогаадыкчы идепкейин чайгылыш чок өстүрериниң, оларны амгы шагның билиглери-биле чепсеглээриниң дугайында партия сагыш салып турар.

Баштайгы хүннерден эгелээш-ле чаа беш чыл совет кижилерниң чиңгине херээ апарган. Ажыл-ишчи бүрүзү, коллектив бүрүзү ооң чедиишкинин хандырарынче чүткүп, ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның болгаш интеллигенцияның бодун бердинген күжениишкиннери чаңгыс аай болуп каттышкаш, бистиң ажыл-агыйжы тургузулгавыстың чорудулгазын дүргедедип турар. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң тодаратканы экономиктиг база социалдыг хөгжүлдениң чаа-чаа бедиктеринче чурт беш чылдың херии базымнары-биле чайгылыш чок көдүрлүп олурар. Ол дугайын Улуг Октябрьның 54 чыл болган оюнга партия биле улустуң бараалгаткан кайгамчык чедиишкиннери бүзүреддии-биле херечилээн.

* * *

Тоску беш чыл болза, совет нийтилелдиң коммунизмче оруктап улам буруңгаар шимчээшкининге, ооң материал-техниктиг баазазын тургузарынга, чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарынга чугула үе-чада болуп артар ужурлуг. Чыл эгезинден бээр эрткен айларының чамдык түңнелдерин ёзугаар алырга, социалистиг бүдүрүлгени хөгжүдериниң, ооң ажыктыг чорууп бедидериниң, эртем-техниктиг дешпилгени дүргедедириниң бедик темпилеринге база күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрерин дүргедедиринге үндезилеп чоннуң материалдыг болгаш культурлуг амыдыралының деңнелин дыка бедидеринге хамаарышкан беш чылдың кол сорулгазы амыдыралга чедиишкиннинг боттанып турар дээр дугайында түңнел үндүрер арганы берип турар.

Улустуң чаагай байдалын өстүрериниң талазы-биле хөй янзы айтырыгларны шиитпирлээринче партияның айытканы бистиң экономикавыстың улам ханы эргилдези чүнүң-даа мурнунда совет аар үлетпүрүнүң бүгү талалыг хөгжүлдезинге үндезилеттинип турарын билдингир болгай. Үлетпүр ажылдакчылары продукцияның чугула-чугула хевирлериниң хөй кезиин бүдүрериниң база сайгарарының хемчээлиниң талазы-биле үш кварталдың планын күүседип шыдапкан. Бир эвес эрткен чылдың ол-ла үезинде турган деңнел-биле деңнейлээр болза, бүдүрүлгениң немелде өзүлдези 8 хуу болуп турар — ук темп СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларында көрдүнгениңден орапчок ажыг болган. Продукцияның нийти хемчээлиниң хуу бүрүзү ам үеде моон мурнунда турганындан орапчок деңзигүүрлүг болуп турарын база бодаар херек. Бо чылдың тос айларының дургузунда эпир чылын турганы биле деңнээрге электроэнергияны 46 миллиард киловатт-шак хөйнү, нефтини 17 миллион тоннадан хөйнү, газты 12 миллиард кубометрден хөйнү, каңны—3,7 миллион тоннадан хөйнү, минералдыг чемишчидилгелерни 5 миллион тоннадан хөйнү улус ажыл-агыйы алган.

Оон ыңай бөгүн биске чугула чүве болза, индустриалдыг хөгжүлде талазы-биле партияның экономиктиг шугумунда тодараттынган шынар болгаш структурлуг өскерилгелер болур. Бир чүүлүнде, бүгү улус ажыл-агыйында эртем-техниктиг дешпилге оорта дорт хамааржыр бүдүрүлгениң шак ындыг адырларын шалыпкын темпилер-биле өстүрүп турар. Эң улуг — бүдүн чартык катаптан хөй—немелде өзүлдени сан программазы-биле башкартынар станоктар бүдүрүп турар машина тургузукчулары берген. Приборларны, автоматчыдылга чепсектерин болгаш санаалга техниказын, химия продукциязының элээн хөй хевирлерин, автомобильдерни, допчулаарга, амгы үениң техниктиг баазазынга үндезилеп нийтилел бүдүрүлгезин сайзыраңгайжыдарын шуут хандырза чогуур кылыгларны бээри база аажок дүрген. Ийи чүүлүнде, структурлуг өскерилге улус хереглелиниң бараанналарын бүдүрүп турар адырларны, хөгжүдериниң темпилерин бедидери-биле база холбаалыг. Эпир чылдың эрткен үш кварталында турганынга деңнээрге, бо чылдың үш кварталында чурт пос-таавыны, даараныылга кылыгларын, трикотажты, мебельди, соодукчуларны, радиоприёмниктерни, эътти, шил-шаажаң савалар аймаан болгаш өске-даа чурттакчы чонга эң чугула бараанналарны хөйнү алган.

(Уланчылыг).

«Көк-Тей» совхоз тургустунгандан бээр 10 чыл болган

УЛАМ КУЖЕНИИШКИННИГ АЖЫЛДААР

Бистиң совхозту организастап тургусканындан бээр бөгүн таптыг-ла он чыл болуп тур. Бо баштайгы юбилей хүнүнде эрткен орукту эргий көрүп, совхозтуң ажыл-ишчилериниң кужениишкинниг күш-ажылының түңнелин үндүрүп болур. Бисте чугаалап болур чүүлдер бар.

«Көк-Тей» совхозтуң угланыышкыны куш ажылын сайзырадыры болур. Ажыл-агыйның экономиказының кол адыры ол. Ынчалза-даа ооң-биле чергелештир чер база сүттүг мал ажылы совхозта хөгжүп турар.

Ажыл-агый кандыг-даа материалдыг бааза чок черге тургустунган. Ынчангаш бо эрткен чылдарда тудуг айтырыы биске кол черни ээлеп келген. Чурттаалга болгаш бүдүрүлге тудугларын калбартырынга күрүне хөй акша-хөреңгилерни берип келгенин демдеглээр херек. Бо кыска үениң дургузунда совхоз улуг тудуг ажылын калбартып чоруткан. Бирги ээлчегде ажылчыннарга амыдырал-чурттаалганың таарымчалыг байдалдарын тургузарынга улуг кичээнгейни салгаш, ийи квартиралыг 47, чаңгыс квартиралыг бир, алды квартиралыг 6, сес квартиралыг 8 бажыңнарны туткан. Шаанда чаңгыс өрген-даа чок турган ээн ховуда чаагайжыды туттунган чаа суур тургустунган. Ол болза совхозтуң сүт-бараан фермазы-дыр. Ында 24 чурттаалга бажыңы, ийи инек болгаш бир бызаа кажаазы бар.

Бүдүрүлге тудугларын алырга, ийи хову-трактор бригадазында ийи столоваяны, үш ниити чурттаалга бажыңнарын, 15 трактор кирер база 11 комбайн кирер ийи мастерскаяны, куш турар 11 улуг кажааны, тараа складын туткан. Ынчангаш тудуг талазы-биле ажыл холдуунда адакталып турар. Бо бүгү тудуг ажылдарын кылырынга күрүне чыл бүрүде-ле совхозка 400 муң рубльди үндүрүп берип турган. Келир чылын ийи квартиралыг 10 бажыңны, инек кирер бир чаа кажааны тудары планнаттынган.

Ооң-биле чергелештир ажыл-агыйның бүдүрүлгечи көргүзүглери чылдан чылче улам-на бедип келген. Совхозту ам чиик өртектиг чуурга болгаш куш эъди бүдүрер талазы-биле ёзулуг фабрика дизе хөөремче болбас ийик. Совхоз тургустунганының баштайгы чылында 16 муң ажыг кыс дагаалыг болуп, 132 муң чуурганы күрүнеге берген болза, ам төрүүр дагаа саны 70 муң четкен. Чиик өртектиг куш эъдин күрүнеге садары 202 центнер турганындан 1100 центнер четкен.

Тоску беш чыл планының баштайгы чылында совхозтуң куш фабриказы багай эвес ажылдаан. Чылда 9500 муң чуурга садар планныг турган, ону он бир айлар дургузунда 10170 муң кылдыр ажыр күүсеткен. 1100 центнер дагаа эъди садар план бичии-ле четпээн азы 1004 центнер кылдыр күүсеттинген. Куш фабриказының бо көргүзүглеринде ажылдап турар кижилерниң ак сеткилдиг кызымак күш-ажылының ачызы дээрзи билдингир. Бо юбилей хүнүнде мурнакчы куш ажаакчыларын демдеглээри чугула. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Наталья Федоровна Ванникова чаңгыс дагаага онааштыр чылда 165 чуурга алыр турган, ам 174 чуурганы алган болгаш бодунуң социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Мария Соколова бир дагаага онааштыр 165 чуурга алыр планын 170, Любовь Булавина 153 кылдыр күүсеткилээн.

Бистиң ажыл-ишчилеривис чүгле чуурганы болгаш куш эъдин бүдүрүп турар эвес. Мал ажылының продуктуларын бүдүрери сөөлгү үеде көскү черни ээлеп турар апарган. Бир эвес 1962 чылда совхоз 652 центнер сүттү, 202 центнер эътти күрүнеге саткан болза, бо чылдың он бир айларының дургузунда 7000 центнер сүттү садып, чыл планын ажырыпкан, а эътти 1636 центнерни күрүнеге саткан, ол талазы-биле планга 64-ле центнер четпээн. Ылаңгыя сүт саалдазын көвүдедиринге совхозтуң саанчылары республикага безин сураглыг болуп турар. Чижээ, Ондар Бичи-Уруг бодунда быжыглаан инек бүрүзүнден чылда 2600 ажыг сүт саап алыр планныг турган, ону 3000 кг чедирерин хүлээнгеш, бөгүнге чедир инек бүрүзүнден 3100 кг сүттү саап, сөзүн ээлээн. Валентина Ролдугина бир инекке онааштыр 3200 литр сүттү саап, планын база-ла ажырган. Зоя Курастикова 3100 кг сүттү сагган.

Тараа бүдүрүлгези ажыл-агыйга көскү черни ээлеп бар чыдар. Тургустунганының баштайгы чылында совхозка тарылга шөлү 3100 гектар турган. Ол ам ийи катап өскен. Гектар черден ортумак дүжүт 9,7 центнер болуп турар. Күрүнеге бо чылын 400 тонна тараа дужаар планывысты 2672 тонна кылдыр ажыр күүсеттивис. Чер ажылының-даа мастерлери бисте бар. Иван Штемперг бо чылын 957 гектар чымчак аңдарылганы кылып, ажаап алыышкын үезинде 500 ажыг гектар черниң тараазын ажаан. Александр Мурашка 515 га чымчак аңдарылганы кылып, 480 гектар черниң тараазын кестирген.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чаа болуп эрткен сессиязындан бадылаан тоску беш чыл планын номчуп таныышкаш, көк-тейжилер улам-на сорук кирген. Совет чазактың ажыл-ишчилер дугайында сагыш салыышкынынга олар ажыл-херектери-биле харыылаар деп шиитпирлеп алган. Амдаа чыл төнчүзүнге чедир бир миллион хире чуурганы, 1400 центнер сүттү, 200 центнер эътти күрүнеге садар.

Совхоз бодунуң тургустунган чылындан эгелээш, он чыл дургузунда карылга чок ажылдап келген. Ооң ап турар арыг орулгазы чыл келген тудум улам-на көвүдеп турарын демдеглээри өөрүнчүг. «Көк-Тей» совхоз каш чыл улаштыр ажыл-агыйның бот-орулга-чарылгазы-биле ажылдап турар.

Ажыл-агыйның техниктиг баазазы быжыгып турар. Ам бисте автомашиналар 39, тракторлар 34 болгаш комбайннар 24.

Көк-тейжилер бодунуң он чыл оюн демдеглевишаан, моон соңгаар-даа улам шудургу ажылдап, партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш улуг кужениишкинин салыр дээрзинге чигзиниг турбас.

А. ЛОМАЕВ,
совхозтуң директору.

Куш ажаакчызы Н. Ф. Ванникова эрткен он бир айларда төрүүр бир дагаага онааштыр 174 чуурганы алган ооң өөрү Мария Соколова, Валентина Спиридонова олар база-ла бедик көргүзүглерни чедип алган. Куш ажаакчыларының чүткүлдүг күш-ажылының түңнелинде фабрика эрткен он бир айларда 10170 муң чуурганы саткан.

ЧУРУКТА: Н. Ф. Ванникова.

Механизатор Иван Васильевич Штемперг бо чылын 957 гектар черниң чымчак аңдарылгазын чоруткан. Ол совхозтуң тракторлар септелгезинде база идепкейлиг киржип турар. Механизатор бүрүзү тракторларның болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин март 1-де доозар сорулга салгаш, кужениишкинниг ажылдап турар.

ЧУРУКТА: механизатор И. Штемперг.

ЭЛБЕК СҮТТҮҢ ЭЭЛЕРИ

Репортаж

ЭРТЕНГИ саалда чаа-ла доозулган. Инектерни даштаар чадагай кажааже үндүргеш, чылыг кажааның иштин аштап, арыглап, дүште бээр чемни тус-тус саваларда саанчылар салгылаан тур.

Кажааның эжиин ажыдыптарга-ла ажыксыг, хойтпаксыг чыт думчукка кээр. Элбек сүт бээр инектерниң «дүштеки чеми»—чаагай чыттыг кукуруза ол.

— «Дүштеки чемни» белеткеп турарывыс бо — деп, ферманың үжүүр дээн саанчыларының бирээзи Валентина Абрамовна Долганина ойнайсылдай чугаалай-дыр.—Бистиң инек бүрүзүнден арбын сүт саап ап турарывыстың база бир чажыды шак бо чемде болгай.

— «Инектиң сүдү—дылында» дижир ышкажыгай—деп, эжи Зоя Курастикова чугаага кириштти.—Эки-ле чемгерер болза, сүт элбек болур.

Улуг кажааның бир хажыызында эскет чок эжикче кире бээрге, иштиниң арыг-силии каракка илдең, чаа сагган сүт чытталып турар улуг эвес өрээл бар. Ында сүт куткан бидоннарны эндере олурткулап каан. Тус-тус саанчыларның хүн бүрүзүнде сагган сүдүн көскү кылдыр бижээш, улуг самбырада азып каан. Хүн санында кым мурнай бергенин оон көрүп болур.

«КӨК-ТЕЙ» СОВХОЗТУҢ бо фермазында шупту 317 баш инек бар, оларның 257-зин 19 саанчы саап турар. «Элбек сүттүң ээлери ол-ла болгай» деп, бис конторага турувуста совхоз директору Анатолий Иванович Ломаев чугаалаан чүве. Директорнуң бо сөстеринде шынап-ла ханы утка бар. Хөй сүттү саап алыр дээш, ферманың саанчылары улуг кужениишкинни үндүрүп турар. Ында механиктиг саалда аппараттарын амдызында кирбээн. Чүге дээрге, чылыдар одалга системазы чок. Ол мурнакчы арганы ажыглаары-биле чаа кажааның ханазын тудуп белеткеп каан, ам ону саалда аппараттары-биле база чылыдылга системазы-биле дерири арткан.

Бис саанчылар даңзызын көрүп турар аравыста, кызыл-булуңга саанчылар киргилеп келдилер. Оларның ажыл-херээн сонуургап, чугаалажы бердивис.

— Он айларның түңнели-биле алырга, кайы хире көргүзүглерлиг болдуңар, Валентина Абрамовна?—деп, Долганинадан сонуургадывыс.

Ортумак сынныг, мадагар мага-боттуг, чазык шырайлыг, даштындан көөрге, кижи ортузу чаа-ла чедип чоруур назылыг хире саанчы хөглүг хүлүмзүрээвишаан, харыылады:

— Ындыг-ла кончуг бедик эвес ийин.

Ооң мактаныр хөөн чогу илдең болду. Бис база катап дагыннап айтырдывыс.

— Бедик эвес-даа болза, черле чежел ынчаш?

— Бир инекке онааштыр он айлар дургузунда 2912 литр болган чорду.

— Көрбес силер бе, Валя бодунуң көргүзүүн чажырар кижи боор—деп база бир саанчы баштактанды.

— Чажырар чүү боор, эжим—дээш, Валя шын сеткили-биле уламчылады:—Хүн бүрүде сагган сүдүвүстү дөө ол самбырада азып каан турган чүл.

— Бисте эң шыырак саанчы Валя бо-ла харын—деп демги баштактанып турган саанчы Зоя Андреевна Курастикова чугаалады.—Моон саап турар инектери аныяк хунажыннар болгай. Ол хиреде ындыг көргүзүглүг болган-дыр.

— Менден-даа артык саанчы Ролдугина-дыр. Ооң сагган сүдү он айлар дургузунда бир инекке онааштыр 2950 литр.

— Сенден шоолуг көвүдевестир. Ооң инектери чедишкен улуг инектер болгай.

— А сен бодуң база-ла хоомай эвес болгай сен—дээш, Долганина эжи Зоя Курастиковаже көрдү. Оозу көөргеттинген шинчи чок мынча диди:

— Мээңии ындыг кончуг хөй эвес, бир инекке онааштыр 2800 литр...

Ол фермада Ролдугина, Долганина, Бичи-Уруг, Курастикова дээн ышкаш ындыг саанчыларны шынап-ла «алдын холдуг» деп хөөрем чок чугаалап болур. Олар бодунуң мергежилдиниң ёзулуг мастерлери. Мурнакчы саанчылар чыл дургузунда бир инекке онааштыр 3000 литрден эвээш эвес сүттү саап алырын хүлээнген. А он айларның түңнели-биле безин олар хүлээлгезин күүседир чыгаан.

Беседаның түңнелинде Валентина Абрамовна мынча диди:

— Мен хунажын инектерниң баш бүрүзүнге онааштыр 2100 литр сүт саап алыр планны 3000 литр чедирерин хүлээнип алган кижи мен. Ону ноябрьның түңнели-биле 3100 литр чедирдим. Ынчаарга декабрьның төнчүзүнге чедир инек бүрүзүнге онааштыр 3300 литр сүттү саап алыр бодап тур мен.

— Бистиң сүт-бараан фермавыстың коллективи он бир айлар дургузунда 7000 центнер сүттү күрүнеге чыл эгезинден бээр саткан — деп, ферманың эргелекчизи Клавдия Александровна Алексеенко чугаалады.

— Силерниң фермаңар чаңгыс хонукта чеже килограмм сүттү хоорай чурттакчыларынга берип турарыл?—деп, эргелекчиден айтырдывыс.

— Саалда элбек үеде чайын хүнде 3000 литр чедир сүттү берип турдувус. Ам хонукта 2200 литр чедир берип тур бис. Ферманың саанчылары чаңгыс-ла ноябрь айда безин 49.620 кг сүттү берген. Ооң иштинде сүт хоюу—1000 литр ажыг.

Элбек сүттү бүдүрүп турар кижилерниң ажыл-ижи ындыг болду. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чаа болуп эрткен сессиязынга хүлээп алган тоску беш чыл планы совет кижилерниң амыдырал деңнелин улам-на бедидерин баш удур көрүп турарынга харыы кылдыр, ферманың коллективи сүт бүдүрүлгезин көвүдедирин, пландан ажыр дыка хөй сүттү садарын хүлээнген.

К. АРАКЧАА.

ЧЕРНИҢ ДҮЖҮДҮН БЕДИДЕР

Бөгүн бистиң совхоз бодунуң 10 чыл оюн демдеглеп эртирип турар. Ынчангаш мен механизаторларның ажыл-херээниң дугайын чугаалаар бодай-дыр мен. Тоску беш чылдың баштайгы чылында бистиң № 1 бригаданың механизаторлары бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Бригаданың бүгү тарылга шөлү 2000 гектар. Бо чылын гектардан ортумак дүжүт 11 центнер болган.

Бедик дүжүттү алыры дээрге агротехниканың дүрүмнерин сагыыры, өдекшилгени баш удур төгери, чазын шык базырыышкынының чогуур үезинде чорудары болурун бистиң механизаторлар билген. Эрткен чылын 20 тонна дагаа өдээн бөлүп изиткеш, шөлге төккеш, тарааның чайгы ажаалдазын агротехниктиг чурум ёзугаар чорудуп, бок үнүштерге удур хемчеглерни алган. Хөрзүннү хаттан камгалаар сорулга-биле хаттың келир уунга доораландыр дилиндектей тарыыр системаны бисте шиңгээдип алган.

Черни сайзырадыр талазы-биле чайын аңдарган шөлдү куруктуруп, культиватор-биле тыртпышаан, ооң соонда үлдүредир. Совхозтуң тараа шөлү суггат чок болганда маңаа бир кол чүве шык базырыышкынын чогуур үезинде чорудары дээрзин ажыл-агыйның механизаторларының дуржулгазы көргүзүп турар.

Мен хуумда чазын трактористеп, күзүн комбайнга ажылдап чаңчыккан кижи мен. Бо чылын бригадавыстың келир чылгы тарылга шөлүн чазын чажып кириптеринге белеткеп алган бис. Үрезинни чажар шынарынга чедир арыглааш, белеткеп урган.

И. ШТЕМПЕРГ.

Өзүлдениң саннары

Сүт (центнер-биле)	1962 чыл	1971 чыл
Бүдүргени	888	8600
Күрүнеге сатканы	652	7500
Эът (центнер-биле)		
Бүдүргени	212	2500
Күрүнеге сатканы	202	1700
Тараа (центнер-биле)		
Бүдүргени	37.460	49.310
Күрүнеге сатканы	21.960	26.724
Куш эъди (центнер-биле)		
Бүдүргени	212	1700
Күрүнеге сатканы	202	1100
Чуурга (муң борбак)		
Бүдүргени	193	11500
Күрүнеге сатканы	132	10900
Тарылга шөлү (га)	3100	6400
Гектардан дүжүт (центнер)	8	9,7
Мыйыстыг бода мал бажы	376	800
Ооң иштинде саар инек	114	310
Бир инектен саап алган сүт (кг)	1700	2700
Дагааның баш саны	19544	125000
Ооң иштинде төрүүр дагаалар	16300	70000
Чаңгыс дагаага онааштыр алган чуурга	58	165
Алган арыг орулга (муң рубль)	—	650
Бир центнер продукцияның бот-үнези (рубль-биле)		
Сүт	31	19
Куш эъди	280	230
Тараа	7	6-30
муң борбак чуурга	190	65

ЧУРУКТА: Куш фермазының дагаалары болгаш оон алган чуургалар.

А. СОДУНАМНЫҢ фотолары.

ДЕЛЕГЕЙ бо ХҮННЕРДЕ

МАРН ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моолдуң Араттың революстуг намының ТК-ның пленуму ажылын дооскан.

Пленум «Партияның иштики болгаш даштыкы политиказының боттаныышкыны-биле холбашкан чамдык айтырыгларның дугайында» МАРН ТК-ның дыңнадыын чугаалашкан. МАРН ТК-ның Бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ю. Цеденбал дыңнадыгны кылган. МАРН ТК-ның пленуму «1971—1975 чылдарда МАР-ның улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының, 1972 чылда МАР-ның улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планының дугайында», а ол ышкаш «1972 чылда МАР-ның Күрүне бюджединиң дугайында» илеткелдерни чугаалажып көрген.

МАРН ТК-ның пленуму чугаалажып көрген айтырыглар талазы-биле чогуур доктаалдарны чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Пленум организастыг айтырыгларны база көрген.

ЧССР-НИҢ НАЦИОНАЛ ФРОНТУЗУНУҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

ПРАГА. (СЭТА). ЧССР-ниң Национал фронтузунуң Төп соңгулда комиссиязы Чехословакияның төлээлекчи органнарынга болган бүгү-ниити соңгулданың түңнелдерин чарлап үндүрген. Бүрүткеткен бүгү соңгукчуларның 99,45 хуузу соңгулдага киришкен. Бадылаанарның 99 ажыг хуузу Национал фронтунуң кандидаттары дээш боттарының бадылаашкынын берген. Мынчангаш Национал фронтунуң дешиткени чер-черниң национал комитеттериниң, чех болгаш словак национал чөвүлелдериниң база ЧССР-ниң Федералдыг хуралының депутаттарынга бүгү кандидаттар соңгуткан.

АЯН-ЧОРУК ДООЗУЛГАН

ПЕКИН. (СЭТА). Вьетнам партия-чазак төлээлериниң КУР-га аян-чоруу доозулган. Төлээлериниң баштыңы Фам Ван Донг болгаш КУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң премьери Чжоу Энь-лай чугаалажыышкыннарының түңнелинде кады кылган дыңнадыгга ат салган.

Аян-чорук үезинде Фам Ван Донг бодунуң чугааларынга националды камгалап алыр дээш, АКШ-тың агрессиязынга удур демиселди үргүлчүлээринге вьетнам улустуң шиитпирлиин каш удаа демдеглеп, чөптүг демиселге вьетнам улуска деткимчези болгаш дузаламчызы дээш Совет Эвилелинге, социалистиг өске-даа чурттарга болгаш делегейниң улустарынга сеткил-сагыштың ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлээн.

ДЮССЕЛЬДОРФКА МИТИНГ

ДЮССЕЛЬДОРФ. СЭТА-ның корреспондентилери Ю. Борисов биле И. Маслов оларның дамчытканы:

Дюссельдорфка ГКП-ның съездизи доозулган соонда Герман коммунистиг партияның организастааны хөй муң кижи киржикчилиг митинг болган. Залга съездиниң делегаттары, ажылчыннар, албан-хаакчылар, аныяктар чыылган. Революсчу ырлар дыңналып турган залды туктар, лозуңнар, транспарантылар-биле шимээн.

Митингиге ГКП-ның Даргазы К. Бахман чүве чугаалаан. ГКП-ның съездизи чүгле ГФР-ниң ажылчын аңгызының эвес, харын делегейниң ажылчын аңгызының база шуулганы болган дээрзин ол медеглээн.

Митингиге СЭКП-ниң төлээлериниң баштыңы, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның чанында Партия контроль комитединиң даргазы А. Я. Пельшениң чугаазын диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязындан, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтен, он дөрт миллион совет коммунистерден барыын-герман коммунистерге чүректиң ханызындан изиг байырны ол дамчыткан.

Митингиге акы-дуңма өске-даа партияларның удуртукчулары база чүве чугаалаан.

Митинг соонда ГКП-ның съездизинге алдар болдурган массалыг чыскаал Дюссельдорфка болган, аңаа Герман Коммунистиг партияның съездизиниң делегаттары база киришкен.

КАНАДА КОММУНИСТЕРНИҢ СЪЕЗДИЗИ

ТОРОНТО. СЭТА-ның корреспондентизи В. Никитинниң дамчытканы болза:

Канаданың Коммунистиг партиязының XXI съездизи бодунуң ажылын үргүлчүлеп турар.

Канаданың Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары У. Каштанның кылган кол илеткелиниң соонда съездиниң делегаттары партияның «Канадага социализмче орук» деп эде кылган программазының төлевилелин чугаалажып көөрүн эгелээн.

Съезд төлевилелди чугаалажып көрген соонда «Канадага социализмче орук» деп программаны хүлээп алган. Эде кылган программа чуртта ажылчын болгаш демократтыг шимчээшкинниң улам хөгжүлдезинге улуг салыышкын болур дээрзинге бүзүрелин делегаттар илергейлээн.

Канаданың Коммунистиг партиязының съездизи ажылын үргүлчүлеп турар.

АК БАЖЫҢНЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Р. Никсон келир чылдың январь 6—7-де Сан-Клементиге (Калифорния штат) Японияның премьер-министри Э. Сато-биле ужуражыр дээрзин Ак бажыңның парлалга айтырыгларының талазы-биле секретары Р. Зиглер дыңнаткан.

ИОРДАНИЯНЫҢ ПРЕМЬЕР-МИНИСТРИН ӨЛҮРГЕН

КАИР. (СЭТА). Иорданияның премьер-министри Васфи Телльди араб күрүнелерниң каттышкан камгалалының чөвүлелиниң Каирде бооп турар сессиязының үезинде «Шератон» дээр гостиницаның эжиинге өлүрген. Иордан төлээлерниң штаб-квартиразы ол гостиницага турган. Ол дугайын МЕН агентилел дыңнаткан. Иорданияның премьер-министрин өлүрген кижилерни тудуп алган болгаш истелгезин чорудуп турар деп, агентилел дамчыткан.

ГКП-НИҢ II СЪЕЗДИЗИ АЖЫЛЫН ДООСКАН

ДЮССЕЛЬДОРФ. (СЭТА). Герман коммунистиг партияның II съездизи Дюссельдорфка бодунуң ажылын дооскан.

Барыын-герман коммунистерниң шуулганы АКШ-тың Мурнуу-Чөөн Азияда агрессиязын шиитпирлиг буруу шапкан болгаш Каттышкан Штаттарның, ооң эвилелчилериниң шериглерин Индий-Кыдаттан доп-дораан үндүрерин негеп турар резолюцияны хүлээп алган. Коммунистерниң шуулганы хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демиселге Мурнуу Вьетнамның, Лаостуң болгаш Камбоджаның улустары-биле эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлеп, хамааты эргелер дээш сураглыг америк демиселчи Анджела Дэвисти кара-бажыңдан хостап үндүрерин негээн.

Съезд Германияның Коммунистиг партиязын бужар-чүдээ-биле хоораазын күш чок болдурарын негээн.

ГКП-ның чаа баштаар чериниң хуралы болган, аңаа ооң удуртукчу органнарын соңгаан.

Интервенцияны калбартып турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сайгон армияның ийи полугун Камбоджаның девискээринче база чоруткан деп, «Нью-Йорк дейли ньюс» солуннуң корреспондентизи Сайгондан дыңнаткан. Камбоджага удур чаа шериг интервенциязының хемчээлдерин иледе калбартып турарын айытпышаан, корреспондентиниң демдеглээни болза, Камбоджа девискээринде дайын чорудулгаларынга киржип турар мурнуу-вьетнам кургаг чер күштериниң саны ам дөртен беш муң кижиге четкен. Сайгон армияның танк кезектери Камбоджаның девискээриниң ханызынче шаап халдаашкынга киржип турар. Америк ужар чүүл чалча шериглериниң Камбоджаже халдаашкынын идепкейлиг деткип турар.

Республиканың хүнүнге белек

БЕЛГРАД. (СЭТА). Бор хоорайда чес болгаш өске-даа өңнүг металлдар тывыжының болгаш ажылдап кылыышкынының талазы-биле металлургия комбинадын чаартыының болгаш алгыдарының программазын хуусаазындан бүдүн чартык чыл бурунгаар күүсеткен. Ол болза республиканың хүнүнге эки белек-тир. 36 чаа объектини тудары ол программага көрген турган. Ол объектилерни шуптузун ажыглаалга кииргеш, ынчангаш келир чылда чес бүдүрүлгезин 130 муң тоннага, ховар металлдарның — 53 муң тоннага чедирер арганы берген.

Бор хоорайда комбинат чес бүдүрер талазы-биле Югославияда кара чаңгыс болгаш Европада база бир эң улуг бүдүрүлге болуп турар. Ында болбаазырадыр ажылдап турар рудалар мөңгүн, алдын болгаш өске-даа металлдар холуксаалыг.

ЧЕДИИШКИННИ УЛАМ БЫЖЫГЛААР

Культура албан черлери

Каа-Хем районнуң партия, совет болгаш ажыл-агый органнары сөөлгү чылдарда культура албан черлериниң материалдыг хандырылгазын улам экижидеринче, оларны чон ортузунга масса-политиктиг ажылды чорударының ёзулуг төптери кылдыр ажыглаарынче кол кичээнгейни угландырган. Ылаңгыя В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чылынга, СЭКП-ниң XXIV съездизин төлептиг уткуур дээш калбарган социалистиг чарыштың үезинде районнуң культура албан черлериниң ажылынга чаа арга-дуржулгалар улам калбарып, оларның материалдыг баазазы экижээн.

Амгы үеде колхоз, совхозтарның төптеринде 200-300 олуттуг, бөлгүмнер ажылдарын чорударынга таарымчалыг делгем өрээлдерлиг, калбак киноэкранныг, библиотекаларлыг Культура бажыңнары, клубтар туттунган. «Коммунизмче орук», «Октябрьның 30 чылы» колхозтар даш-биле ийи каът чаа Культура бажыңнарын тудуп, ажыглалга кииргеннер. «Бурунгаар» совхозтуң төвү Бүрен-Хем суурда 320 олуттуг Культура бажыңының тудуу амгы үеде доостур чоокшулап турар.

Республиканың культура албан черлериниң көрүлдези культура одагларының ажылын экижидеринге база улуг идиг берген. Бо көрүлдеге белеткелдиң үезинде кодээ клубтарга хөгжүм херекселдерин, дериг-херекселдер садарынга ажыл-агый бүрүзүле хөй акша-хөреңгини үндүрүп берген. Чүгле бо чылын райкүүскомнуң культура килдизи (эргелекчизи Л. Рибцева) культура одагларынга 7 радиоприёмникти, 3 магнитофонну, 2 телевизорну болгаш өске-даа чүүлдерни садып бергилээн. Ыраккы Үжеп суурнуң клувун дерип херекселдеринге респотребсоюзтуң баштаар чери база боттуг дузаны көргүскен.

Ынчангаш амгы үеде масса-политиктиг ажылды чон ортузунга чорударынга, оларның культурлуг дыштанылгазын шын организастаарынга бүгү таарымчалыг байдалдар тургустунуп, 6 Культура бажыңы, 10 кодээ клуб, 12 библиотека районда ажылдап турар. Культура одагларының чөвүлелдеринде 200 ажыг активчилер (оларның 70 хуузу коммунистер, комсомолчулар) хаара туттунган.

Районнуң культура албан черлериниң ажылдакчылары СЭКП-ниң төөгүлүг XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, партия, совет органнарының удуртулгазы-биле республика көрүлдезинге чедиишкинниг удуражыр дээш эвээш эвес ажылдарны кылган. Көрүлдениң бирги ээлчээ колхоз, совхозтар төптеринге, Сарыг-Сеп суурнуң албан, бүдүрүлге черлеринге болуп эрткилээн. Ийиги ээлчээ — июнь айда район төвүнге «Партия биле чон чаңгыс» деп девизтиң адаа-биле бедик идей-политиктиг деңнелге эрткен. Көрүлдениң түңнелинде бирги черни Ильинканың, ийигизин — Сарыг-Септиң, үшкүзүн — Бүрен-Аксы суурларының бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери чаалап алганнар.

Культура одагларының ажылынга идепкейлиг киржип, боттарының чогаадыкчы талантызы-биле чоннуң хүндүткелин чаалап алган эштерниң саны улам өзүп турар. Оларның чижээнге райондан Н. Наговицынаны, А. Харченкону, С. Уранны, Е. Долзатты, В. Валковту, А. Балчыговту, В. Арчумаевти, Балчый-оолдарны болгаш өскелерни-даа адап болур.

Районнуң кижи эмнелгезиниң, амыдырал хандырылга комбинадында дааранылга цехиниң, Сарыг-Сеп № 1,2 ортумак школаларның башкылар коллективтери бот-тывынгыр уран чүүлдүң идепкейлиг киржикчилери апарганнар.

Бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң республика көрүлдезинге бистиң бот-тывынгыр артистеривис чазан сиилбирлээр уран чүүл деңгелгезинге бирги, ыры ансамбльдеривис — ийиги, нити ыры талазы-биле — бирги, агиткультбригадалар талазы-биле — үшкү черлерни ээлээнинге чоргаарланып турар бис.

Ильинка, Бүрен-Бай-Хаак, Бүрен-Аксы суурларда культура бажыңнарында (эргелекчилери Т. Савина, А. Ощепков, Л. Меткижекова) ажыл өскелерден дээре тургустунган, олар чоннуң культурлуг дыштанылгазының төптери апарган. Ында партия эге организациялары (секретарьлары Н. Монгуш, М. Полежаев, У. Салчак) культура албан черлериниң ажылынга партийжи удуртулганы экижидип, чоннуң ортузунга политмассалыг ажылды дээштиг организастаанындан ажыл-агыйларның мурнунга салдынган планныг онаалгаларын күүседиринге улуг салдарны культура албан черлери чедирген. Чижээ, эрткен III-кү кварталдың түңнелинде «Кызыл тук» совхоз күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарының пландарын ажыр күүседкен. СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан «Тиилелге» колхоз амгы үеде күрүнеге сүт, дүк, тараа дужаарының чыл пландарын ажыр күүсеткен болгаш бүдүн чартык чылдың мал чемин белеткеп алган.

Эрткен 10 айларның дургузунда бот-тывынгыр уран чүүлдүң киржикчилери 180 ажыг концертти кодээниң ажыл-ишчилеринге көргүзүп, 213 лекция, илеткелдерни кылганнар. Ылаңгыя ниитиниң малынга чем белеткелиниң, дүжүт ажаап алыышкынының үезинде Сарыг-Септиң Культура бажыңының агиткультбригадазы эки ажылдап, хову ажылдакчыларының хүндүлүг аалчылары апарганнар. Оларның ажылын экижидеринге республиканың Культура министерствозундан «Кубань» деп чаа автобусту бергени, СЭКП Тыва обкомунуң организастааны агитавтопоездизиниң киржикчилериниң боттуг дузаны көргүскени улуг деткимче болган.

Культура бажыңнарынга, клубтарга, библиотекаларга янзы-бүрү тематиктиг кежээлерни, конференцияларны, хамааты болгаш Ада-чурттуң улуг дайынының киржикчилери, күш-ажылдың мурнакчылары-биле ужуражыышкыннарны организастаары чаңчыл апарган. «Партия — бистиң баштыңчывыс», «Ленин кезээде бистиң-биле кады», — «Партияның дээди органы — съезд», «Чер болгаш космос», «Күш-ажыл кижини каастаар» дээш, өске-даа темага кежээлер солун болгаш бедик утка-шынарлыг эрткилеп, улустуң сонуургалын хаара тудкан. Ооң-биле кады «Енисей кудумчузу», «Кыштың үдээри» деп байырлалдарны, 18 хар чеккеннериниң шеригже үдээшкиннериниң кежээлери база солун кылдыр эрттирип турар.

Библиотекаларның ном фондузу чылдан чылче улам өзүп, ол ам 129 муң том четкен болгаш ортумаа-биле бир номчукчуга 10 ном онаажып турар. «Коммунизмче орук» колхозта, «Бүрен» совхозта библиотекалар (эргелекчилери В. Долганова, В. Долгова) ажылын дээре байдалга тургузуп, номчукчуларның хүндүткелин чаалап алганнар.

Эрткен чылдарга бодаарга, бо чылын культура одагларын кышка белеткээр ажыл эки чоруттунган. Клуб, библиотека бүрүзүн септеп, оларга четчир санныг одаар ыяшты, хөмүр-дашты өй-шаанда белеткеп чедирген. «Коммунизмче орук» колхозтуң баштаар чери (даргазы А. Моргун), ында партия организациязы (секретары И. Кошкаров) Культура бажыңының септелгезинге улуг кичээнгейни салып, 2 муң рубльди чарыгдап тургаш, септелгени эки шынарлыг кылдырып хандырган, ол өскелерге үлегерлиг болган.

Четпестерниң бар болуп турарын база демдеглээр ужурлуг бис. Районнуң кино четкизи III кварталда чонга кино көргүзериниң киирер орулгазының планын күүсетсе-даа, ажыл-агыйлар-биле орук харылзаазының баксыраашындан октябрь айның планын чедир күүсетпээн. Бүрен-Хем, Кундустуг, Копту-Аксы суурларда клубтар амдаа чоннуң культурлуг дыштанылгазының төптери болур ролюн чедир күүсетпейн, кандыг-бир хемчеглерге белеткелиниң кошкаандан чонну массалыы-биле хаара тудуп шыдавайн турар чүүл бар. Культура бажыңнары, кодээ клубтар тускай эртемниг кадрлар-биле четче хандыртынмаан.

Сөөлгү үеде культура албан черлерин хылдыг хөгжүм-биле хандырарының айтырыы бергеден турар, чүге дизе, оларны кайын садып алырын билдинмес, садыгларга келбейн турар.

Амгы үеде районнуң партия организацияларының болгаш культура албан черлериниң ажылдакчыларының чугула сорулгазы — чедиишкиннерни улам быжыглап, четпестерни дарый чайладыры, кодээниң ажыл-ишчилерин СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, тоску беш чылдың бирги чылының планныг сорулгаларын чедиишкинниг күүседиринче мобилизастаары болур. Бо херекке культура албан черлери төлептиг салыышкынын киирерлер.

Ш. СЕРЭЭДАР,
СЭКП Каа-Хем райкомунуң ийиги секретары.

Мергежилдиг спортчуларны белеткээр

СЭКП-ниң XXIV съездизи күш-культура болгаш спортту хөгжүдеринге улам чаа перспективаны ажыткан. Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң тоску беш чыл планында уругларның спорт школаларының санын көвүдедир болгаш материалдыг баазаларын улам быжыглаары көрдүнген.

Школачыларның бүгү өөренип турар эртемнеринге программаның чаартынганы болгаш кижи бүрүзүнүң ортумак эртемниг болурунче көрдүнген сорулга күш-культура башкыларының, уругларның спорт школаларының тренерлериниң болгаш удуртукчуларының мурнунга болур-ла аргазы-биле күш-культура болгаш спортка хөй санныг уругларны хаара тудар, оларның аразынга өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарны эки организастап, өөредилге тренировкаларының шынарын экижидип тургаш, хөй санныг, бедик мергежилдиг спортчуларны школачыларның иштинден белеткээрин негеп турар.

Мен мааа хамаарыштыр Кызыл хоорайның улус өөредилге килдизиниң чанында уругларның спорт школазының дугайында чугаалаксадым. Бо школа эрткен чылын бодунуң 20 чыл оюн демдеглээн.

Эрткен үениң иштинде школа хөй санныг спортчуларны кижизиткен болгаш оларның иштинден С. Лазо, П. Лопатин, А. Аракчаа, А. Байкалова, Л. Филимонова болгаш оон-даа өскелер республикада мергежилдиг тренерлер, күш-культура башкылары бооп ажылдап турарлар.

Уругларның спорт школазының кол сорулгазы уругларның кадыкшылын база күш-дамыр талазы-биле быжыглаарындан аңгыда бедик мергежилдиг спортчуларны белеткээри болур. Ынчангаш тренер бүгүдези бодунуң бөлүүнге спортка салымныг уругларны киирип алырын кызар. Чаа өзүп орар бичии кижилерден салым-чаяанныгларны шилип тывары черле берге. Ындыг болза-даа спорт талазы-биле эртемниң чаа чедиишкиннеринге үндезилеп, боттарывыстың үр чылдарда ажылдап келген дуржулгавыс-биле ындыг уругларны барык-ла частырыг чокка шилип ап турар бис. Ону кылырда өөредилге чылының эгезинде хөй оолдар, уругларны хүлээп алгаш, оон соонда 3—4 ай эрткенде оларның аразынга шылгалда эрттирген, дидим, шиитпирлиг, быжыг туруштуг болгаш тускай мергежилинге эки белеткеттинген уругларны школавыска арттырып ап турар бис.

Ындыг болза-даа бо арга шилип алыышкынны бүрүнү-биле шын тодарадып турар деп сеглеп болбас. Чамдык таварылгада баскетболга ийикпе азы гимнастикага шилип алган өөреникчивис бир чыл эрткен соонда спорт талазы-биле өзүлдези доктаай бээр чоруктар база тургулаар, а чамдыкта баштайгы чылында шала кошкак тургаш, дараазында чылын өскелерден артык-даа апаар уруглар бар.

Уругларның спорт школазынга кирип шыдаваан уруглар чүну кылырыл деп, айтырыг туруп болур. Мааа школаларда спорттуң түс-түс хевирлеринге секцияларга кирип өөренирин сүмелээр бис.

Чамдык ада-иелер бистиң школаның кол угланыышкынын эки билбейн, кадыы кошкак уругларын биске өөредири-биле эккеп тургулаар чоруктар бар. Школа бедик мергежилдиг спортчулар белеткеп турар болганда, шала кошкак хөгжүлделиг уруглар бистиң спортчу «чүгүвүстү» угбайн баарлар болгаш харын-даа оларның кадыынга багай салдарлыг болур.

Бистиң башкылар болгаш тренерлеривис оларга тускай бөлүк тургузуп, чиигеткен программа-биле ажылдап-даа турар.

Бистиң хөлезилеп ап турарывыс хоорайның күш-культура бажыңы спортка хандыкшылдыг уругларның күзелин хандырып шыдавайн турар. Амгы үеде гимнастика, баскетбол болгаш чиик атлетика салбырларында 450 уруг өөренип турар.

Ол салбырларның эң-не улуу гимнастика. Ында 200 ажыг оолдар, уруглар бар. Бо бөлүктүң удуртукчулары, тренерлер М. К. Кожевникова, Н. И. Чемкова олар 10 ажыг чыл иштинде гимнастикага сонуургалдыг, бедик мергежилдиг спортсменнерни белеткээн.

Школада өөренип турар оолдар, уруглар чүгле спортчу мергежилдиң бедик көргүзүглери-биле кызыгаарлаттынмайн, харын инструктор, судья мергежилдерин чедип ап, школаларда күш-культура башкыларынга дузалажып, спорт секцияларын организастаарынга болгаш эрттиреринге идепкейлиг киржип турарлар. Оларның чижээнге Надя Ткачеваны, Галя Куударны, Гена Куударны болгаш өскелерни-даа адап болур.

Гимнастикага оолдар бөлүүн бистиң школавыстың өөреникчизи чораан, ам гимнастикага ССРЭ-ниң спорт мастери Л. Ф. Соколов удуртуп турар. Бистиң гимнасчыларывыс күш-культураны болгаш спортту чон ортузунга пропагандалаар талазы-биле эвээш эвес ажылдарны чоруткан. Оларның көргүзүглерин школалар, өөредилге черлеринге болгаш кинотеатрларга бо-ла көрүп болур.

Баскетбол секциязында 160 ажыг оолдар, уруглар дуржулгалыг башкылар И. П. Солдатова, Н. И. Юрьева оларның удуртулгазы-биле багай эвес өөренип турарлар. Школаның баскетбол салбырының доозукчуларының иштинден Б. Салчак, С. Чемков, Ю. Рощин, О. Хопуя болгаш өскелер-даа республиканың баскетбол командазынга киржип турары өөрүнчүг.

Амгы салгалда Александр Чамзырын, Мая Тавуу, Николай Стал-оол, Люба Мольберт дээн чергелиг уругларда эки көргүзүглерни манап болур.

Сөөлгү чылдарда чиик атлетикаже кичээнгей барык салдынмайн келген. Ооң түңнелинде чиик атлетикага өөренип турарларының саны дыка кызырылган болгаш сонуургалы баткан. Республиканың күш-культура болгаш спорт комитединиң саналын ёзугаар чиик атлетиканың салбырын бо чылын катап ажыткан. Ам ында 90 хире уруглар доктаамал өөренип эгелээн.

В. ХОПРОВ,
уругларның спорт школазының директору.

ЧУРУКТА: Вова Хертек школада талантылыг өзүп олурар гимнастарының бирээзи.

Ч. ВЛАДИМИРОВТУҢ фотозу.

Уругларның музыка школазы

Кызылга уругларның музыка школазын организастап тургусканындан бээр 25 чыл болган.

Ол школаны ажыткан чорук Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың уруглар дугайында сагыш салыышкынының база бир илерелгези болган. Школада дөрт салбыр бар: фортепианонуң, скрипканың, үрер хөгжүмнүң болгаш чоннуң музыка херекселдеринге өөрениринин.

Амгы үеде музыка школазында штаттыг 21, база дакпырлап ажылдап турар 11 башкы бар. Ийи оркестр база бар: бирээзи — баянистер оркестри, оон удуртукчузу Ю. Соловьев, ийигизи — чоннуң музыка херекселдериниң, удуртукчузу — Н. Федосеева. Оркестрлер Кызыл хоорайның хөй-ниитизиниң мурнунга хөй удаа ойнаан.

Школада ырының ийи коллективи ажылдап турар: эге болгаш үстүкү класстарның өөреникчилериниң нити ыры коллективтери. Башкылар уругларга бедик билигни бээр дээш кызымак ажылдап турар. Өөредилге чылының бүгү дургузунда академиктиг ийи концертти болгаш класстарга ийи концертти өөреникчилер ыяап-ла көргүзерлер.

Өөредилге чылы доозулган соонда, хоорайның хөй-ниитизиниң мурнунга болгаш ада-иелерге отчёт концертти көргүзерлер. Чайгы каникулдар үезинде хоорайның кинотеатрларынга база концерттерни бараалгадып турар.

Школаның башкылар коллективи чылдың-на аныяк башкылар-биле четчелеңип турар. Школада башкы В. Фирсов ам 15 чыл дургузунда ажылдаан. Ооң өөреткен кижилери бистиң чуртувустуң аңгы-аңгы хоорайларында консерваторияларда, училищелерде өөренип киргилээн. Башкылар М. Иванченко, Ю. Соловьев, Н. Ахмов, Н. Сухорослов, Л. Губанова олар школага 10 чыл ажыр ажылдааннар. Бистиң школавыска өөренип тургаш, оон соонда училищелер доосқаш, [illegible] чанып келгеш, школада башкылап бергеннер база бар.

Бистиң школавыс Кызылдың уран чүүл училищезинге кадрларны белеткеп турар. Үргүлчү 4-5 демдектиг өөренип турар өөреникчилер бисте бар. Ол дээрге Л. Дерновая, С. Черноусов, Н. Белошапкина, М. Ширнина, Т. Уколова болгаш өскелер-даа-дыр.

Школаның ажылын моон соңгаар-даа улам бедик деңнелге тургузар дээш бүгү күжүвүстү берип ажылдаар бис.

З. ШИРНИНА,
школаның директору.

ЧУРУКТАРДА: солагай талада школаның эки өөреникчизи Л. Дерновая, оң талада — оркестр киржикчилери.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

ЗОЯНЫҢ ТУРАСКААЛЫНЫҢ ЧАНЫНГА МИТИНГ

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында фашистиг эжелекчилер-биле демиселге амы-тынындан чарылган маадырларның кызыгаар чок эргим үнелиг аттары улустуң тураскаалында ыдыктыы-биле кадагалаттынып чоруур. Оларның аразында — Зоя Космодемьянскаяның ады база бар. Он сес харлыг комсомолчу кыс 30 чыл мурнунда дайынчы даалганы күүседип чораш, Москва чоогунда Петрищево суурга өлүрткен.

Ноябрь 29-та, Зояның маадырлыг өлүрткен хүнүнде, Минск оруктуң 86-гы километринде Космодемьянскаяның тураскаалының чанынга дайынның хоочун киржикчилери, найысылалдың болгаш областың комсомолчулары, пионерлери чыылган. Олар совет улустуң кайгамчыктыг кызының тураскаалын сактып ёзулаан.

Митингиге ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары Е. М. Тяжельников, ВЛКСМ Москва комитединиң бирги секретары В. П. Колмогоров, Москва хоорайда Зояның өөренип турганы 201-ги школаның 7-ги клазының өөреникчизи Таня Пономарева болгаш өскелер-даа чугаалаан. Совет аныяктар эрес-маадырлыг комсомолчунуң дугайында тураскаалды чүректеринге мөңгеде кадагалаар дээрзин олар чугаалап турган. Зояның авазы — Любовь Тимофеевна Космодемьянскаяның чугаазы сорук кириишкинниг дыңналып турган.

Тураскаалдың баарынга веноктарны салган.

(СЭТА-ның корр.).

ТЕЛЕвидение

ДЕКАБРЬ 1-ДЕ
КЫЗЫЛДАН

19.00—«Бичии чаш». Уругларга дамчыдылга. 19.20—Уругларга дириг чуруктарлыг фильм. 19.30 — Телемедээлер (тыва дылга). 19.45 — «Оруунуң эгезинде». Документалдыг фильм. 19.55 — «Экономиктиг билиглерни — бүгү ажылчы чоннарга». Дамчыдылга. 20.10 — Телемедээлер (орус дылга). 20.20 — Чарлалдар, рекламалар. 20.25 — «Съездиден съезд чедир». Үшкү серия. 1968 чыл. Документалдыг телефильм. 21.15—«Концерт гроссо». Музыкалыг фильм.

МОСКВАДАН

21.25— Дамчыдылгалар программазы 21.30 — «Миллионнарның ленинчи университеди». 22.00—Н. А. Некрасов — «Бирги ыры — сөөлгү ыры». Н. Некрасовтуң чогаалындан телешии. 23.00—«Үе». Информастыг программа. 23.30—23.40—Чапсар. 23.40—01.00 — А. Бабаджанянның чогаалдарындан концерт.

ААРЫЙ БЕРГЕШ, КОРТПАҢАР

Бир эвес кижи өкпе аарыындан аарый берген болза, ол канчап-даа салдынып, коргуп, муңгаралга алзып болбас ужурлуг. Өкпе аарыын экирти эмнеп болур дээрзин кижи бүрүзү билип алыры чугула. Эмчилер ону эмнээринге янзы-бүрү аргаларны ажыглап турар. Аарыг кижини сегидип, кадыкшылынга дузалаар эмнер хөй. Ол дүрген-не сегизин дээш чүгле эмнери эвес, а база өске-даа чүүлдерни ажыглаар херек.

Ооң бир чугула негелдези — хүн чурумун сагыыры, арыг-силиг болуру болгаш өрээл иштин арыг агаар-биле долдуруп турары болур. Аарыг кижи арыг агаарга хүн бүрүде үр чоруп, ажылын болгаш дыштанылгазын угаазылалдыг ээлчештирер ужурлуг. Белоктар, үстер, чигир, витаминнер элбек, хөй янзы, чемгир аъш-чемни аарыг кижи чаңгыс ол-ла шактарда тоттур чемнениры чугула. Дүъштеки чем сөөлүнде дыштанып, дүнеки уйгуну чаңгыс ол-ла шакта хандыр удуур. Аарыг кижиниң чурттап, ажылдап турар өрээлдерин сериидедип турар. Удуур үеде соңганы азы форточканы ажыдып, арыг агаарга удуп, тынары чугула.

Ажылдың болгаш дыштанылганың шын хүн чуруму, арыг агаар болгаш арыг-силиг чурттаалга, шын чемнениры аарыг кижиниң кадыкшылын экижидип, ооң организмин омак-сергек, шыдамыккай болдурар. Ол бүгү болза организмниң бодун өкпе аарыынга удур дадыктырар. Өкпе аарыындан аараан кижиниң бодун сергедири, ооң шыдал-күжүн немээри эмнелгениң эң баштайгы болгаш чугула аргазы болур. Аарыг бүрүзү дег, өкпе аарыын эрте эмнедип эгелээри чугула. Өкпе аарыы-биле аараан улуг-даа, бичии-даа кижилер эмчиниң айтыышкыннарын шын сагып, чопшул эмнедир ужурлуг.

А өкпе аарыы үр үргүлчүлээр бе?

Өкпе аарыы — узамдыгар аарыг. Ону үзе эмнедиринге хөй айлар, а харын-даа чылдар негеттинер. Ынчангаш аарыг кижи кызымак, шыдамыккай болуп, аарыг кедизинге чедир эмнеттинген-дир деп эмчи чугаалааже чедир эмнедир ужурлуг. Аарыгны шуут экиртир эмнеп шыдаар эмнерни амгы үеде бүрүнү-биле кылып турар апарган.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чөөн районнарга хар чаар. Барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы даглыг черлерге 14—19, арт-каннарынга 20—25 градус соор.

Кызылга бүргеп, аязыр, чагбас. Барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр болур. Агаарның температуразы 16—18 градус соор.

(Дараазының солуну декабрь 3-те үнер).

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ДЕКАБРЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Ваня даай»** 9.30, 11.30, 13.30, 15.30, 17.30, 19.30, 21.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Чечек болгаш даш»** (1 болгаш 2-ги кинолар) 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«№ 9 хала»** 9.00, 15.40, **«Салы чок мегечи»** 10.50, 18.40, **«Бузурээр арга-жок шын»** (Образцовтуң ойнаарактар театрының дугайында) 17.30, **«Сүрүүшкүн»** (1 болгаш 2-ги кинолар) 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Алдын шак»** 10.30, 15.00, **«Оорлаашкын»** 16.50, 18.10, 20.30 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Максим Перепелица»** 18.30, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлегур килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдизиниң 41-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинден республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1.). ТС—27252.